

BATILI SEYYAHLARIN GÖZÜYLE ‘DÖNEN DERVİŞLER’

THE PLACE OF WHIRLING DERWISHES FROM THE POINT OF VIEW OF THE WESTERN TRAVELERS

Necip Fazıl DURU*

Özet

Batılı seyyahların, onbeşinci yüzyıldan, ondokuzuncu yüzyılın sonuna değin, diplomasi, ticaret, misyonerlik veya gezi amacıyla Osmanlı ülkesine yaptıkları gezilerin yansımaları, seyahatname, mektup veya hatırat olarak ortaya çıkmıştır. Sokaklarıyla, ibadethaneleriyle, saray ve kasırlarıyla, çarşı ve kahvehaneleriyle başkent İstanbul, seyahatnamelerde özel bir yer bulmuştur. Edmondo de Amicis, Maurice Barres, Muradgea D’Ohsson, La Baronne de Fontmagne, H. C. Andersen gibi birçok seyyah İstanbul’a geldiklerinde, Pera’da bulunan Dönen Dervişler Tekkesi (*Galata Mevlevihanesi*)’ne uğramadan geçememişlerdir. Bu mekânda dervişlerin sergiledikleri semâ ritüeli, bir kısım seyyaha hoş ve zarif gelirken; bazı seyyahlar tarafından zarafetten uzak ve anlamsız bulunmuştur. Eserlerinde, neredeyse Türk kimliğinden bağımsız olarak ele aldıkları Mevlevî, nezaketi, zarafeti, sabrı ve ağırbaşlılığı ile dikkati çekmektedir. Bununla birlikte, seyyahlar her zaman objektifliğini muhafaza edememişler; olumlu niteliklerle anlattıkları Mevlevî dervişlerini aynı eser içinde, olumsuz vasıflarla da anabilmişlerdir. Galata Mevlevihanesi’nin dışında Eskişehir Bursa, Kasımpaşa Mevlevihaneleri de seyahatnamelerde yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: *Mevlevîlik, seyahatname, batılı seyyah, Galata Mevlevîhanesi, semâ*

Abstract

The reflections of the voyages to the Ottoman Empire realized by the Western travelers from the beginning of the 15th century to the end of the 19th century for the purpose of missionary, business, and travel turned out to be as letters, memoirs and

* Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, ORDU, (nfduru@hotmail.com); Bu makale Hece Aylık Edebiyat Dergisi’nin 130. sayısında (Ekim, 2007 s. 118-146) yayımlanmıştır.

book of travels. The capital İstanbul had a special place with its streets, places of worship, palaces, summer palaces (kasır), cafes (tea houses) in these documents. While visiting İstanbul, many voyagers such as Edmondo de Amicis, Maurice Barres, Muradgea D'Ohsson, La Baronne de Fontmagne, H. C. Andersen could not stand visiting the Lodge of the Whirling Dervishes in Pera (Galata Mevlevi Lodge). Whereas some whirling dances (sema) seemed to be fantastic and elegant for some of the travelers, some other travelers found this ritual of dance not elegant and meaningless. In their works, it has been noticed that the Mevlevi who was regarded independent from Turkish identity was kind, elegant, patient and calm. However, the travelers could not keep their objectivities. While they mentioned about the positive characteristics of the dervishes, they also stress on the negative sides in their works. Apart from the Galata Mevlevi Lodge, they also dropped a few lines on the Mevlevi lodges in Eskişehir, Bursa, Kasımpaşa.

Key Words: *Mevlevi order, book of travels, western traveler, Galata Mevlevihane (Galata Lodge of Whirling Dervishes), whirling dance of dervishes*

Giriş

Tarih, sanat tarihi ve edebiyat araştırmacılarına sağladığı malzemeler açısından seyahatnameler vazgeçilmez yazılı ürünlerdir. Batılı seyyahlar için 15. yüzyıldan itibaren cazibe merkezi olmaya başlayan Doğu, özellikle de Osmanlı payitahtı İstanbul, onların kaleminden çıkmış seyahatnamelerin sayfalarında sokakları, sarayları, köşk ve kasırlarıyla; çarşı ve kahvehaneleriyle; mabed ve tekkeleriyle yer almıştır.

Diplomatik ve ticarî maksatla veya görgüsünü artırmak, gözlemlerini kitaplaştırmak için İstanbul'a gelen elçi, tüccar, misyoner ve yazarlar, beraberlerinde ressam da getirerek, 19. yüzyılın sonuna kadar sürecek olan, bir kısmı gravürlerle zenginleştirilmiş, seyahatname yazma geleneğini başlatmışlardır. Sanatçıların İstanbul'da gerçekleştirdikleri ve büyük bölümü tören, giysi ve kent görünümelerini yansıtan gravür, suluboya ve guaşlar, Avrupa'da albümler halinde yayınlanmış ve bu resimler, Batı'da Osmanlı dünyasına olan ilginin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.¹

Seyyahların, 15 -17. yüzyıllar arasında Osmanlıya olan hayran ve şaşkın bakışı,

¹ Necla Arslan, Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul (18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl), İBBKİDB Yay., İst., 1992, s. 15.

Osmanlı'nın güç ve itibar kaybetmeye başladığı 18. yüzyıldan itibaren yerini tenkitçi, müstehzî bir bakışa bırakmıştır. 16. yüzyıl Almanyasında Busbecq, Dernschwam, Schweigger ve Gerlach'ın kaleme aldıkları seyahatnameler, yeni zaman Avrupasının doğudaki Osmanlı devlet ve toplum sistemine karşı duyduğu ilgi sonucudur; ve o yıllarda rağbet gören, okunan kitaplar olmuştur.² Bahsi geçen yüzyıllarda İstanbul'a gelmek için fırsatlar yaratan seyyahlar, sonraki yüzyıllarda istikametlerini daha uzaklara çevirmişler, 19. yüzyılın sonunda, payitaht, gerçek İstanbul hayranlarının dışında, Batılılar için bir doğu şehri olarak eski çekiciliğini yitirmiştir.³

Bilhassa Mevlevîlere ait dergâhları, herhangi bir engelle karşılaşmadan gezen ve âyinleri izleyen seyyahlar, dergâhın mimarî yapısını, mukabelenin nasıl icra edildiğini, dervişlerin kisvesini, semâ ile ilgili intiba ve yorumlarını bilgileri, anlayışları ve zevkleri nispetinde anlatmışlardır.

İstanbul'da ziyaret edilen tekkelerin başında, payitahtın *ilk ve uzun süre boyunca tek mevlevîhanesi olan*, Galata/Kulekapı Mevlevîhanesi gelmektedir. İskender Paşa tarafından 1491'de kurulan mevlevîhane, zaman içinde çeşitli eklerle genişletilerek tam bir tarikat külliyesi niteliğine bürünmüştür.⁴

17., 18. ve 19. yüzyıllarda İstanbul'da en tanınmış derviş tarikatının Mevlevîler olduğu hususunda, Batılı tarihçiler de görüş birliğindedirler.⁵ Dorina Lady Neave de, Türkiye'de 161 tarikat ve kolundan bahseder ve derviş tarikatleri içinde en çok tanınanların, Mevlevîler ile Bektaşîler olduğunu belirtir.⁶ Edmondo de Amicis (1846-1908) de aynı kanaattedir.⁷

Galata gibi Batılı bir bölgenin uzantısında ve Pera'nın başlangıcında yer almasından dolayı mevlevîhane, İstanbul'u ziyarete gelen ve çoğunlukla bu bölgede kalan yabancıların (*otellerin büyük bir kısmı ve sefarethaneler bu bölgededir*) sürekli

² İlber Ortaylı, "16. Yüzyıl Alman Seyahatnamelerinde Türkiye", Tarih ve Toplum, S. 2, İst., 1984, s. 26.

³ Arslan, age, s. 31.

⁴ M. Baha Tanman, "Galata Mevlevîhanesi", TDVİA, C. 13, İst., 1996, s. 317.

⁵ Philip Mansel, Konstantinopolis Dünyanın Arzuladığı Şehir-1453-1924-, çev.: Şerif Erol, Sabah Kitapları, İst., 1996, s. 36; Robert Mantran da, 17. yüzyıl İstanbul'unda önceliğe sahip iki derviş tarikatı gösterir. Bunlar Mevlevîler ve Bektaşîlerdir. (17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C. I, çev.: M. Ali Kılıçbay, E. Özcan, TTK Yay., Ank., 1990, s. 111.

⁶ Dorina L(ady) Neave, Eski İstanbul'da Hayat, çev.: Osman Öndeş, İst., 1978, s. 105. (Neave, İngiliz sefaretinde görev yapmış bir hanımdır. 1881-1907 yılları arasında İstanbul'da bulunmuştur.)

⁷ Edmondo de Amicis, İstanbul (1874), çev.: Beynun Akyavaş, KB Yay., Ank., 1981, s. 459-461. (İtalyan edibi. 28 yaşlarında İstanbul'a gelir. Costantinopoli adlı seyahatnamesi, C. Biseo'nun gravürleriyle süslenmiştir.)

olarak ilgisini çekmiştir.⁸ Oteline yerleşmek için Pera'ya gelen H. C. Andersen (1805-1875), yol boyu izlenimlerinde Galata Mevlevîhanesi'nden de bahseder: “*Pera'daki kulenin dibinde Türk kahvehanelerinin yanından geçtik, anayol boyunca ilerlerken önümüze, kapısının üst kısmında altın yıldızla Kuran'dan ayetler yazılı bir levha bulunan, Dönen Dervişler Tekkesi çıktı...*”⁹

16. yüzyıldan sonra hemen hemen kentli bir nitelik kazanan Mevlevîlik, neredeyse bütün dinleri kucaklayan görüntüsüyle, yabancıların ilgisini üzerinde toplayan bir tarikat haline gelmiştir.¹⁰ Kudretullah Dede (meşihat yılları 1816 -1871) ve yerine geçen oğlu Mehmed Ataullah Dede (meşihat yılları 1871 -1910)'nin yetişme tarzı itibariyle Avrupa kültürüne yakınlıkları, batı dillerini biliyor olmaları¹¹ da, özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda batılı seyyahların bu dergâha yönelmelerinde etken olmuştur denilebilir.

J. Durbin (1800-1876)'in, Kudretullah Dede ile ilgili tespitleri de, söylediklerimizi doğrulamaktadır:

“*Şerefli bir mevki sayılan bir köşede küçük, yumuşak başlı görünüşlü, yeşil sarıklı ve yeşil cübbeli bir zât oturuyordu. Girdiğimizde ayağa kalkmadı, fakat elini göğsüne, sonra alnına koydu, eliyle oturmaklığımızı işaret etti ve kahve, tütün lülesi getirmelerini emretti. Sergilediği anlayış, hoş mizacı ve tavırları son derece hoşnutluk verici ve şerefliendiriciydi. Bize gösterdiği iltifat, biz otururken ziyarette bulunan muhtelif zevata gösterdiğinden farklıydı.*”¹²

Benzer övgü dolu ifadelerle, C. White (1793-1861)'in seyahatnamesinde de karşılaşırız: “*Pera manastırının şeyhi, müsamahakâr dindarlığı ve nazik tarzıyla*

⁸ Nur Akın, “İstanbul’un Batılı Bölgesinde İki İslami Kültürel Yapısı: Galata Sarayı ve Galata Mevlevîhanesi”, EJOS, IV (2001) (=M. Kiel, N. Landman &H. Theunk issen (eds.), Proceedings of the 11th International Congress of Turkish Art, Utrecht – the Netherlands, August 23-28, 1999), no. 4, 7.

⁹ Knut Hamsun, H. C. Andersen, İstanbul’da İki İskandinav Seyyah, çev.: Banu Gürsaler Syvertsen, III. Baskı, YKY Yay., İst., 1995, s. 94. (Danimarkalı öykücü Andersen, 1840-41 yıllarında Doğu Akdeniz memleketlerinde yaptığı seyahatten izlenimleri 1842 yılında ‘*En Digters Bazar-Bir Şairin Pazarı*- adıyla neşretti.)

¹⁰ Akın, agm, s. 9.

¹¹ Ekrem Işın, İstanbul’da Gündelik Hayat, İletişim Yay., İst., 1995, s. 273-277.

¹² John (Price) Durbin, Observations in the East (Chiefly in Egypt, Paletsine, Syria and Asia Minor), C. II, Harper and Brothers Publishers, New York, 1845, s. 231. (299 sayfa ve 35 bölümden oluşan kitabın 28. bölümünde ‘Dancing Dervishes’den bahs açılıyor.)

mütemyiz çok yüksek şahsiyetine ilaveten, bir şarkiyat âlimi ve eski eserler mütehasısı olarak hatırı sayılır kabiliyetlerinin şöhretine sahip Kudretullah Efendi'dir."¹³

Hüseyin Vassâf da Galata Mevlevihanesi şeyhlerinin (*Ahmed Dede Efendi dönemi, 1343/1925*) ecnebi seyyahlarla olan ilişkisine şu şekilde dikkat çekmektedir: "*Ecânib dâimâ âyîn günleri hâhiş-ker olurlar. Fakat bir harâbe-zâr içinde kalırlar. Ne mefrûşâtı kalmış, ne de soğuktan tahaffuz edecek şeklini muhâfaza etmiştir. Binânın her tarafı ağlıyor. Bir Amerikalı burasını şekl-i hâzırıyla ihyâ teklifinde bulunmuş, ancak gelecek huzzârdan duhûliye almak sûretiyle karşılık te'minine rağbet-kâr olmuş ise de, buna da muvâfakat edilmemiştir. An-karîb ma'mûr olmasını temennî ederim.*"¹⁴

Mevlevihaneye Giriş ve Seyyahların Mukabele¹⁵ Tasvirleri

Mevlevihane'nin girişi, Küçük Mezarlığın (*Petit champ des Morts*) tam karşısındadır¹⁶ ve Pera'nın ana caddesine bakmaktadır.¹⁷

Miss Julia Pardoe (1806 -1862), Galata Mevlevîhanesi'nin konumunu ve mimarî özelliklerini detaylı olarak anlatmaktadır:

"...Burası, Galata'ya inen yokuşun üzerinde, Küçük Mezarlığın tam karşısındadır. Tekkenin avlusuna, üzeri güzel oymalarla işli bir kapıdan girilir. Avluya girilince, sol yanda ölmüş dervişlerin mezarlığı görülür. Asıl bina sağdadır ve üç köşe damlıdır. Buraya gelince, avlu genişler. Bu avlunun tam ortasında, çok eskiden kalma, büyük bir çınar ağacı vardır. Bu ağaç, sağlam bir parmaklık içine alınmıştır. Bir yanda bir şeyhin zarîf türbesi göze çarpar, öte yanda da mermer bir şadırvan (açık havuz) vardır. Bunun saçakları çıkıntılıdır. Bunda güdülen amaç, altında akan musluklarda aptes [abdest] alanların, yağmurdan

¹³ Charles White, *Three Years in Constantinople or Domestic Manners of the Turks in 1844*, C. I, Second Edition, Publisher: Henry Colburn, London, 1846, s. 14.

¹⁴ Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. 5, Kitabevi, İst., 2006, s. 184.

¹⁵ Devr-i Veled denen ve semâ başlamadan, semâhanenin çevresinde üç kere dönülen törende, şeyh postunun önünde, semâzenler birbirlerine niyaz ederler; bu münasebetle Mevlevîlerin semâlarına da mukâbele denir. (A. Gölpınarlı, *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılâp ve Aka Yay., İst., 1977, s. 237.

¹⁶ Miss Julia Pardoe, 18. Yüzyılda İstanbul, çev.: Bedriye Şanda, İnkılap Kitabevi, İst., 1997, s. 46, (Pardoe, 1835'te babasıyla birlikte, bir Akdeniz gemisi ile geldiği İstanbul'da dokuz ay kaldı. Yazarın kitabının adı, *19. Yüzyılda İstanbul* olarak çevrilmeliydi.); Sir Greenville Temple, *Travels in Greece Turkey Being the Second Part of Excursions in the Mediterranean*, C. II, Saunders and Otley, London, 1836, s. 180.

¹⁷ Hamsun, Andersen, age, s. 108.

korunmalarındır. Dervişler, tekkeye girmeden önce burada aptes alırlar. Türbe sekiz köşedir...

Tekke binası, çıkıntılıdır ve güzeldir. Dervişlerin burada eşleri ve çocukları ile birlikte, çok rahat yaşamalarına elverişlidir. Yanlış olarak cami denilen, âyinin yapıldığı bu tekke, orta büyüklükte duvarları nakışlı, sekiz köşeli bir yapıdır. Yerden bir parmaklıkla ayrılmış olan ortası dervişlere ayrılmıştır. Bunun dışındaki Hint hasırı serili kısım da izleyiciler içindir. Binanın altı yanını, loş bir balkon çevirir. Bunun altına rastlayan sol yanda kafesler vardır. Türk kadınları âyinleri buradan izler...¹⁸

Başka bir seyyah, H. C. Andersen (1805-1875)de, mevlevîhaneyi şöyle tasvir eder:

“...Avluda serviler vardı. Esas tekke, dans edilen tapınak binasından ayrıydı. Beni oraya yaşlı bir Ermeni götürdü. Avlu, tapınağa girmeye cesaret edemeyen kadınlarla doluydu. Açık pencerelerden genç dervişlerin dönme talimleri yaptıklarını gördüm.

Avluda duraklayınca, nöbet tutan askerler bize işaret ettiler; ancak çizmelerimizi çıkarmak zorundaydık, sonunda salonu çepeçevre dolaşan, hasır kaplı alçak bir balkona alındık; içerde her şey temiz ve güzeldi; açık pencereden görünen Üsküdar ve uzaktaki Anadolu dağlarının manzarası bu güzelliğe bir hayli katkıda bulunuyor, her bir pencere harikulade bir panorama sunuyordu.”¹⁹

İstanbul’a gelen hemen her seyyah, izlemesi tavsiye edilen Mevlevî semânını yerinde görmek, (Vere (1814-1902), İstanbul’a gelen her seyyaha, -gelmeden önce- çok büyük samimiyetle raks eden dervişleri görmesinin tavsiye edildiğini söyler. Hatta XIX. yüzyıla ait turist rehberlerinde mevlevihane muhakkak görülmesi gerekli yerler arasında zikredilmektedir.)²⁰; göndereceği mektubuna, günlüğüne, dönen dervişlerin zikriyle alakalı bir şeyler not düşebilmek; kaleme alacağı eserine materyal toplayabilmek maksadıyla mukabele izlemeye kendisini mecbur hissetmiştir.

¹⁸Pardoe, age, s. 46-47.

¹⁹Hamsun, Andersen, age, s. 108.

²⁰Aubrey (Thomas Hunt) de Vere, Picturesque Sketches in Greece and Turkey, A. Hart, Carey and Hart Publication, Philadelphia, 1850, s. 313 (24 bölümden oluşan kitabın ilk 16 bölümünde Yunanistan ve İstanbul’a kadar olan Ege kıyıları Türkiye’si izlenimleri, 17. ve 24. bölümler arasında ise seyahatin İstanbul safhası anlatılıyor.); Tanman, agm, s. 318.

Camilere girebilmek izne bağılı iken,²¹ Galata Mevlevihanesi'ni ziyaret etmek isteyen seyyahlar herhangi bir engelle karşılaşmıyorlardı.²² Her hafta salı ve cuma günleri saat ikide icra olunan mukabeleyi seyretmek üzere mevlevîhaneye gelen seyyahlar,²³ semâhanenin sağ üst bölümünün ön kısmında, mukabeleyi takip edebilmekteydiler.²⁴ W. Knight, *kutsal raksın* akşam ya da ona yakın bir saatte icra edildiğini bildirmektedir.²⁵

Vere, *merasimin, ayakkabılarını çıkarmaya ve onların yerine süratle temin edilen bir çift terliği geçirmeğe itirazı olmayan her hangi bir kişinin seyrine açık*²⁶ olduğunu belirtir.

Tekkeye girmeden önce ayakkabıların çıkarılıyor olması, mevlevihaneyi ziyaret eden her seyyahın dikkatini çeken bir husustur.²⁷ Aceleyle, çizmelerini çıkarmadan içeri girmeye çalışan W. Knight, bu şekilde kabul edilmediğini dert edenlerden birisidir:

“ *İyi bir yer edinmek için erkenden girmekteki aceleciliğim yüzünden çizmelerimi çıkarmayı unutmuşum. Nobran bir ihtiyar derviş epeyce kaba bir şekilde beni ikaz etti; bana kalırsa sadece bir ihmaldi. Çabucak onları çıkardım, girmeme müsaade edildi ve talihim varmış; iyi bir mevki elde ettim. Müteakip ziyaretlerimde terlik taşıdım ve tekkede onları giydim.*”²⁸

Semâhane binası seyyahlarca şöyle tanımlanmaktadır: Binanın içi sekizgendir, üst ve alt iç balkonlar tarafından çepeçevre sarılmaktadır. Ayrıca yukarıda pencere kafesleri tarafından taksim edilmiş ve Türk hanımları için ayrılmış bazı odalar ve

²¹ Andersen'in şu ifadesinden de camilere izinle girilebildiği anlaşılmaktadır: “...camilerden birine gittik; şimdilerde izin almak epey kolaylaşmış, yalnız izinleri düzenleyen çeşitli devlet memurlarına verilecek armağanların değeri hiç de azımsanmayacak meblağlar olabiliyor...” (age, s. 99)

²² Akın, agm, s. 8.

²³ George Jones (*By a Civilian* ibaresiyle), *Sketches of Naval Life (with Notices of Men, Manners and Scenery on the Shores of the Mediterranean in a Series of Letters from the Brandywine and Constitution Frigates)*, C. II, Hezekiah Howe Publication, New Haven, 1829, s. 130; Lady Montagu, *The Letters and Works of Lady Mary Wortley Montagu*, Lord Wharncliffe, C. II, London, 1837, s. 42; Temple, age, s. 180.

²⁴ Can Kerametli, *Galata Mevlevihanesi Divan Edebiyatı Müzesi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İst. 1977*, s. 58; Seyirciler için, farklı zamanlarda iç balkonun altındaki kısmın da kullanılabildiği anlaşılmaktadır; Lieut-Colonel Stuart, *Journal of a Residence in Northern Persia and the Adjacent Provinces of Turkey*, Publisher: Richard Bentley, London, 1854, s. 42; Durbin, s. 232.

²⁵ William Knight, *Oriental Outlines (or a Rambler's Recollections of a Tour in Turkey, Greece and Tuscany in 1838)*, London, 1838, s. 195. (Eserin 18. bölümünde dancing -waltzing- dervishes'den bahsediliyor.)

²⁶ Vere, age, s. 313.

²⁷ Durbin, age, s. 231; Vere, age, s. 313; Pardoe, age, s. 46-47; Stuart, age, s. 42; Temple, age, s. 180.

²⁸ Knight, age, s. 195.

sazendeler için bir iç balkon bulunmaktadı. Mesaha, Paris'in parkeleri gibi çok iyi cilalanmış ahşaptan yapılmıştır.²⁹ Dervişlerin ibadet ettiği ve başka şahısların girmesine müsaade edilmeyen parmaklıkla çevrilmiş dairevi kutsal meydan haricine, seyirciler kabul edilirler.³⁰

Mevlevî dervişinin üzerinde gördüğü kisvesini, seyyahlar, birçok benzetmelerle okuyucusuna anlatma çabası içindedirler. Hırka, tennure ve sikkenin renklerini, biçimlerini, neden imal edildiklerini bilgi ve görgüleri nispetinde tanımlarlar.

Hırka, yeşil ya da kahverengi pelerindir.³¹ Kalın, tütün rengi kumaştan yapılmış bol bir elbisedir.³²

Tennure, gerçekte bir eteklidir. Fransız kadınlarının etekliklerine benzer. Belden ayağa kadar uzanan bu giysi, yuvarlak ve geniştir. Derviş, daire şeklinde dönerek dans ederken, bu eteklik yuvarlak bir şekil alır.³³ Kurşunî, yeşil ve kahve renkli, uzun ve bol bir kisvedir.³⁴ Dervişler bunun içinde döndükçe zile benzemektedirler. Bu eteklikler yalnız âyinde giyilir, yazın ise daha ince beyaz kumaştan yapılır.³⁵

Sikke, koyu kurşunî renkli keçeden yapılmış dairevi yüksek bir başlıktır.³⁶ Gayet uzun olup, beyaza çalan devetüyünden yapılmıştır.³⁷ Beyaz renklidir; keçeden yapılmıştır; koniye benzer.³⁸ Cemiyetlerinin alameti olan yüksek, giderek sivrilen kurşunî bir başlıktır.³⁹ Siperliksiz bir şapkadır.⁴⁰ İngiliz Elbombalı Muhafızlarının ayı derisinden başlıklarına benzer. Sokaklarda bile nadiren onsuz görülürler.⁴¹

²⁹ Temple, age, s. 180; Jones, age, s. 131.

³⁰ E. C. A. Schneider, Letters from Broosa, Asia Minor, Pennsylvania, German Reformed Church yayını, Chambersburg, 1846, s. 70.

³¹ Stuart, age, s. 42;

³² Neave, age, s. 105.

³³ M. Ali Ekrem, "Dimitriye Kantemir Gözü ile Mevlevilik", I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi, (3-5 Mayıs 1987), Konya, s. 195. (Boğdan Voyvodası Kantemir'in, *Muhammed (İslam) Dini Sistemi*, adlı eserinde Mevlevîliğe özel bir bölüm ayrılmıştır. Yazar İstanbul'da 22 sene kalmıştır. Mevlevilik de dahil olmak üzere, bir çok tarikatın işleyişini yerinde incelemiştir.

³⁴ Vere, age, s. 314.

³⁵ Pardoe, age, s. 49.

³⁶ Stuart, age, s. 42; Robert Murray M'Cheyne (1813-1843), Narrative of a Mission of Inquiry to the Jews from the Church of Scotland in 1839, Third Edition, Presbyterian Board of Publication, Philedelphia, 1843, s. 350.

³⁷ Ricaut, Türklerin Siyasi Düsturları, haz.: M. Reşat Uzman, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 215. (Türklerin Siyasi Düsturları, IV. Mehmed nezdinde Büyük Britanya Kralının elçisi Winchesley Kontu'nun katibi silahtar Ricaut'nun eserinden, Briot tarafından tercüme edilmiş, 1686'da Amsterdam'da neşredilmiştir. Ricaut, İstanbul'da beş yıl kalmıştır.)

³⁸ Jones, age, s. 130.

³⁹ Vere, age, s. 313.

⁴⁰ James E. P. Boulden, An American Among the Orientals (Including an Audince with the Sultan and Visit to the Interior of a Turkish Harem), Lindsay and Blakiston, Philedelphia, 1855, s. 136. (Tıp doktoru

Semâzenlerin farklı renklerde tennûrelerle semâ ederken verdikleri görüntü, Vere tarafından şöyle tasvir edilir:

“Bu fevkalade inkişaf lar esnasında, dönüşleri hızlanırken, kurşunî, yeşil ve kahve renkli, uzun ve bol kisvelerini her yöne yayarak kollarını iki yana açtılar. Endamları, sivri başlıklarının tepesini meydana getirdiği bir piramidin ana hatlarını andırıyordu. Hareketlerin mükemmel intizamında ve lakin daha çok, ulaştıkları aşırı sürat ile hafifçe sağ omuzlarına doğru yatık, sanki bir rüyada imiş gibi âsûde, donuk, kapılmış çehrelerin sükûneti arasındaki tezatta harikulade bir şey var.”⁴²

Semâ öncesi, dervişlerin şeyhle beraber, semâhanenin iç tarafında yavaş yavaş, salınarak, hususi bir biçimde zarafet ve maharetle üç defa yürüme leri (*Devr-i Veledî*) de bazı seyyahların dikkatini çekmiştir:

“Tüm meclis, en yüksek derecedeki din adamının rehberliğinde, her biri diğerini takip ederek çevrilmiş boşluğu yavaşça döndüler. Rehberlerinin kürsüsünü karşısına vardıklarında, kolları göğüslerinin üzerine çaprazlanmış bir halde, başlarını eğerek üç defa selam verdiler. Kürsünün yanından geçerken büyük bir adım atıp döndüler ve sonra yürüyüşlerine kaldıkları yerden devam ettiler. Bu manasızlıkların üçüncü icrasından sonra, en yüksek derecedeki din adamı oturdu ve şimdiye kadar marş çalmaya devam eden musiki, bu andan sonra, bazı seslerin tilavetinin refakat ettiği, bir nevi vals andıran bir hava vurmaya başladı.”⁴³

Uzak ülkelere seyahatle sağlığına kavuşacağını ümid ederek, İstanbul’a da gelen ve burada dokuz ay kalan Pardoe, Devr-i Veledi’yi müteakip icra edilen âyini, örtüşen hassas ruh haliyle tasvir etmiştir:

olan Boulden, Amerikan donanmasının o dönemdeki amirali David Porter’in maiyetinde Türkiye’ye gelmiştir.)

⁴¹ Knight, age, s. 196.

⁴² Vere, age, s. 313-315.

⁴³ John Auldjo (1805-1886), Journal of a Visit to Constantinople (and Some of the Grek Islands in the Spring and Summer of 1833), Longman, Rees, Orme, Brown, Gren and Longman Publication, London, 1835, s. 74.

“Derin sessizliği; fısıltı gibi çıkan dua sesleri ile alınan neylerin iniltileri bozuyordu. Bir fani gerken, melekler onun için nasıl ahenkli seslerle inlerlerse, bu neylerden çıkan sesler de, mukadderata baş eğmek ıstrabı içinde, uzaklardan, bulutların arkasından geliyormuş etkisi bırakıyordu. Bu dervişlerin hepsi, zihinlerini bir noktaya toplamışlardı. Etraflarındaki kalabalığa bile başlarını kaldırmayacak derecede kendilerinden geçmiş olmaları, hepsinin birlikte söyledikleri derin, dolgun sesli ilahiler, Allaha böyle huşuyla dua edişleri, sessizlik içinde ilham almış halleri, manzaranın etkisini göklere çıkarıyor, bu kutsal yerde, başka şeyler düşünmek hayasızlığında bulunan maddi ruha âdeta sitem ediyordu.”⁴⁴

Semâ âyinini en hoş ve yalın biçimde tasvir eden seyyahlardan birisi de Andersen’dir. Ortada semâzenbaşı ve çevresinde semâ eden dervişler, seyyaha gezegenlerin dönüşünü hatırlatmaktadır:

“Âyin başlıyordu. Bir grup derviş içeri girdi, yalınayaktılar ve kocaman yeşil cübbelere bürünmüşlerdi; bir arşın yüksekliğinde, siperliksiz, beyaz keçe külahları başlarını örtüyordu. En yaşlılarından biri, uzun beyaz sakallı bir derviş salonun ortasında durup, kollarını birbirine kavuşturduktan sonra bir dua okudu. Duaya ağır ve tekdüze bir müzik eşlik ediyordu: Adeta bir fiskiyenin tek düze şırlıtısını andıran, iki notadan çalan ney ve tek notalı bir kudüm sesiydi bu. Diğer dervişler yaşlı dervişin etrafında yavaş yavaş dniyorlardı. Cübbelerini [hırka] çıkarmışlar, üzerlerinde kolları dar ve uzun önü açık, koyu yeşil renkte birer mintan [destegül] ile aynı renk ve kumaştan yapılmış, ayak bileklerine kadar uzanan, geniş kırmalı bir etekle [tennure] kalmışlardı. Kollarını açarak kendi etraflarında hep aynı yönde dönmeye başladılar; etekleri birer huni şeklinde havalanıyordu. Dairenin ortasında iki derviş hep aynı noktada, kendi etraflarında hep aynı yönde dönerken, etrafındakiler daireyi çepeçevre dönerek dans ediyorlardı. Uzun sakallı ihtiyar da sakin sakin dairenin dışındakilerle içindeki iki derviş arasında gidip geliyordu. [Ayin sırasında, semâhanede dolaşıp, semâ edenlerin birbirine çarpmalarını ve düzeni bozmamalarını sağlayan semâzenbaşı,

⁴⁴ Pardoe, age, s. 47-48.

kalabalığın arasında esrarengiz bir tarzda yürüyüşüyle, Stuart'a Mephistophiles'i hatırlatır⁴⁵] Bu dans, gezegenlerin yörüngesini temsil ediyormuş...⁴⁶

Mukabeleyi çok iyi gözlemlemiş olduğu anlaşılan Thèvenot (1633-1667),⁴⁷ semâ âyininin hoşlandığını belirtir.⁴⁸ Hızla ve daima ahenkle dönen semâzenleri, rüzgarla dolmuş değirmenlere benzetir:

"...Dönerken kolları yana açılmış ve bazen gözleri kapalıdır, ne kadar yaklaşırlarsa yaklaşırlar hiçbir zaman biri diğerine dokunmaz ve parmaklığı takiben dönerler, müzik biter bitmez hiçbir hatalı adım atmaksızın buldukları yerde çok kısa bir an dururlar, yerlerini değiştirmezler."⁴⁹

Etekleri bol, belden aşağısı kırmalı tennurelerle dönen dervişleri zile benzeten Pardoe, semâ meydanındaki semâzenlerin nezr-i Mevlânâ sayısınınca olması gerektiğine de dikkat çeker:

"Görevli olanların, yani dönenlerin sayısı dokuzdu. Bunların yedisi yetişkin erkek, ikisi de erkek çocuktur. Küçüğü kesinlikle on yaşından yukarı değildi. 9, 10 ve 13 sayılarının Mevlevîler arasında mistik bir anlamı vardır.⁵⁰ Tekkeye bağlı olanların sayısı, ne kadar çok olursa olsun, devrana (bu âyine) girenlerin sayısı bunu aşmaz. Öteki dervişler ise, kardeşleri devrandayken, parmaklığın içinde dua etmekteydiler."⁵¹

Semavi hayallere dalmış evliyaların nurlu yüzlerini göreceğini ümid ederek, tekkeye gelen Amicis, mevlevîhanede hayal kırıklığına uğrar. Burada hayal ettiği tipleri göremediğini söylerken, ön yargılarından sıyrılmamış bir seyyah görüntüsü çizmektedir:

⁴⁵ Stuart, age, s. 43.

⁴⁶ Hamsun, age, s. 109.

⁴⁷ 2 Aralık 1655'te görme ve öğrenme arzusunu tatmin için geldiği İstanbul'da, 30 Ağustos 1656'ya kadar dokuz ay kalır. Thèvenot, Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesinden önceki karışık dönemini görür. Gözlemleri daha çok günlük hayata, örf ve adetlere yöneliktir.

⁴⁸ Jean Thèvenot, 1655-1656'da Türkiye, çev.: Nuray Yıldız, İst., 1978, s. 132.

⁴⁹ Thèvenot, age, s. 135.

⁵⁰ Pardoe, dokuz hariç, diğer sayılar hususunda yanılmaktadır. Mevlevîlikte nezir sayısı (nezr-i Mevlânâ) dokuz ve on sekizdir. On sekizden sonra, dokuzun misli sayılardır. (A. Gölpınarlı, Mevlevî Adâb ve Erkânı, İnkılap ve Aka Yay., İst., 1963, s. 35.)

⁵¹ Pardoe, age, s. 49.

“...Pera caddesinde çok meşhur bir tekkeleri olan (otuz iki tarikatın en tanınmış) Mevlevî dervişlerdir. Meşhur semâ bende soğuk bir tiyatro tesirini uyandırdı. Şüphesiz, dervişler, semâhaneye, birbiri arkasına, koyu renk bol bir hırkaya sarınmış, başları önlerinde, kolları saklanmış olarak ve Üsküdar mezarlığının servilerinin içindeki rüzgarın inlemesine benzeyen ve insana gözü açıkken hayal gördüren barbar, tatlı, yeknesak bir musiki refakatinde girdikleri, cinsiyetleri üzerinde tereddüde düşüren haşmetli ve rehavetli bir hareketle çepeçevre döndükleri, mihrabın önünde ikişer ikişer eğildikleri zaman alâka çekicidirler. Hırkalarını çıkarıp yere attıkları ve ortaya bembeyaz tennureleriyle çıktıkları, kollarını açıp başlarını vecd içinde devirerek, görünmez bir elle itilmişler gibi, peş peşe semâyâya başladıkları, hepsi birden tekkenin ortasında, eş aralıklarla, bir mihverin üstündeki otomatlar gibi, buldukları yerden uzaklaşmadan, beyaz, hafif, fırıl fırıl, etekleri kabarıp dalgalanmış, gözleri yarı kapalı dönmeye koyuldukları, yere insanüstü bir kuvvetle fırlatılmışlar gibi, hep beraber secde ettikleri ve Allah! diye gürledikleri ve yeniden eğilmeye, birbirlerinin elini öpmeye, semâhane dairesinde, parmaklığı sıyrarak, yürümekle raksetmek arası zarif adımlarla devrana başladıkları zaman da güzel bir sahne çıkar ortaya. Fakat o kadar çok seyyahın görüp anlattığı vecid hallerini, kendinden geçmeleri, ifadesi değişmiş yüzleri, ben hiç görmedim. Ancak sanatını tam bir kayıtsızlıkla icra eden pek kıvrak, yorulmak bilmez raksçılar gördüm. Gülmesini zor tutanları bile gördüm...”⁵²

Semâ anında dervişlerin kollarının ve tennurelerinin açılmış hali, seyyahlara; dışa doğru uçuşan ve düşen bir paraşütü veya açık bir şemsiyeyi⁵³ veya tutamaçları yukarı gelmiş çok sayıda şemsiyeyi⁵⁴ hatırlatmaktadır. Neave de, dönen dervişleri *fırıldaklara* benzetmektedir:

⁵² Amicis, age, s. 459-462.

⁵³ Knight, age, s. 197;

⁵⁴ Edward Daniel Clarke, Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa, Fourth Edition, C. III, T. Cadell and W. Davies Printing, London, 1818, s. 51.

“...Duvarda Mekke’den getirilmiş mukaddes bir halı asılıydı. Dervişler önüne geldiklerinde, durup birbirlerinin ellerini öpüp, çıplak ayaklarının başparmaklarını birbirine dokundurdular, sonra da dimdik ve hareketsiz durarak, dini büyüünün kendilerini etkisi altına almasını beklediler. Onları dikkatle seyrederken, sanki ruhlarının bedenlerinden çıkıyormuşçasına bir titreme geçirdiklerini gördük; bunun üzerine, kollarını yavaşça kaldırıp, dışarı doğru açarken, yumuşak halılar üzerinde âdeta uçar gibi dönmeye başladılar. Birbiri ardınca büyük bir ahenkle ve süratle dönerlerken bol etekli kıyafetleri, çevrelerinde alabildiğine açılıyor ve onları insandan yapılmış fırıldaklara benzetiyordu.”⁵⁵

Seyyahların Semâ İntibaları ve Yorumları

Seyyah, Mevlevî mukabelesi ile ilgili kanaatlerini de belirtir. Semâ seyyah için, seyirlik bir araç olmanın ötesinde fazla bir anlam taşımaz. Çoğu seyyah, semân, Mevlevî için ne ifade ettiğini anlamak için bir çaba göstermez. Bir batılıdan, derviş kültürünü, İslamın batınî yönünü anlamasını beklememek gerektiğini, başka bir Hıristiyan seyyah, C. Vett (1871-1956) şöyle itiraf eder:

“Bir yabancıнын İslam sufizmini yahut ara sıra tekkeleri ziyaret ederek, dervişlerin sahip olduğu kültürü öğrenebilmesi, Avrupalı bir Protestan’ın bir manastırı ziyaret edip Katolik manastır sistemini öğrenmesinden daha zordur. Bu yüzden kendi kendime ‘Tarikat adı altında ifade edilen İslâm’ın batınî yönünü anlamak istiyorsan, bizzat tarikata girip bir derviş olman gerekiyor’ dedim. Zira gerçeği tam olarak anlamak şahsî tecrübeyle elde edilir.”⁵⁶

Vere de, bu tuhaf teşhiri idrak etmenin güçlüğüne itiraf edebilecek cesarete sahip ender seyyahlardandır:

⁵⁵ Neave, age, s. 105-106.

⁵⁶ Carl Vett, Kelamî Dergâhından Hatıralar (İstanbul-1925), çev.: Ethem Cebecioğlu, Muradiye Kültür Vak. Yay., Ank., 1993, s. 53-54. (C. Vett, Kopenhag’da (Danimarka) doğar. İslam tasavvufunu incelemek üzere, en uygun yer olarak, Osmanlı Devleti’nin başkenti İstanbul’u seçer ve henüz tarikat faaliyetlerinin yasaklanmadığı, 1925 yılı Nisan’ında İstanbul’a gelir. Bedevî, Mevlevî, Rifâî, Halvetî ve Kadirî tarikatlerini inceler ve sâlikleriyle görüşür. Vett, hatıratını 1935’te Danimarka dilinde yayımlar. Eser, Almanca ve İngilizceye (*Dervish Diary*) de çevrilmiştir.)

“...Bununla birlikte, böylesi manzaraların, bir yabancıya gayret gösterse de, onların asıl kıymetini takdir etmesinin imkânsızlığı bir yana, bütün bütün tatmin edici olmadığı telakki edilir. Bizim için bir manasızlıktan daha fazla bir şey olmayan ve bazen bize gülünç bir merasim gibi gelen bu tuhaf teşhiri idrak etmek güçtür.”⁵⁷

Seyredilen mukabele, genellikle Hıristiyan okuyucunun karşılaştırma yapabilmesine imkân verecek tarzda, kendi dinlerine ait kavramlarla benzerlik kurularak anlatılır. Seyyahın, semâ ile ilgili yaptığı yorumlarda, temkini elden bırakmadığı, kendi dindaşlarına, başka bir dinin ritüelini medh ediyor intibahını vermekten de kaçındığı görülür. Bu sebeple, semâ anlatılarının değerlendirme kısımlarında olumsuz ifadeler de yer alabilmektedir.

Seyyah gördüklerini, Osmanlıdaki diğer tarikatların, özellikle Rifaîlerin, zikirleriyle kıyaslamak suretiyle de aktarır. Rifaîlerin bürhanı ile mukayese edildiğinde, semâ hiç de korkunç bir gösteri değildir; hatta hoş ve zariftir bile. Bununla birlikte semâ sıkıcı, tuhaf, gülünç bulanlar da yok değildir. İslam konusunda bilgisizlikleri ve konuya tamamen yabancı oluşları sebebiyle derviş zikrini manasız bulabilmektedirler.⁵⁸

Semâ ritüelinin anlamlandırılmaması veya semâzen kisvesinin yadırganmasında, İslam ve batı kültürlerinin belli özelliklerle birbirinden ayrılması da etkindir. Obje yorumu veya kavrayışı, dünya görüşü, dinî görüş yönünden onlar birbirlerinden belli karakter özellikleriyle ayrılırlar. Bu ayrılık, değer yargılarında, estetik beğenide de kendini göstermektedir. Belli bir kültür çevresi içinde yetişmiş bir insan için, bir başka kültür çevresi ile ilgili bir kültür görüngüsünü, meselâ bir sanat eserini anlamak, onu değerlendirmek güçtür, hatta çoğu zaman da bu imkânsızdır. Kültürlerin birbirinden farklı ve kesin olarak ayrı bulunduğu bir yerde beğeni, hiçbir doğru yargıda bulunamaz. Verdiği yargıların çoğu, yanlış ve hatalı olur.⁵⁹

İngiliz gözlemcilerin dinî tavırlarının onları İslam kurumlarının estetik özelliklerini beğenmekten alıkoyacağı sonucuna kolayca varılabilir. Bir kısım İngiliz seyyahı, Mevlevî dervişlerinin âyinlerini nefret verici bulmuşlar ve onları putperest inançların gösterisi olarak kabul etmişlerdir. Öte yandan 1809 ve 1810 yıllarında Lord

⁵⁷ Vere, age, s. 315.

⁵⁸ Bernt Brendemon, “İskandinav Seyyahları Gözüyle Dervişlik ve Tarikat”, I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi-Tebliğler-, 3-5 Mayıs 1987, s. 268.

⁵⁹ İsmail Tunali, “Estetik Beğeni Problemi”, Felsefe Arkivi, S. 15, Ayrı Baskı, İst., 1965, s. 63-64.

Byron'a Osmanlı seyahatinde refakat eden John Cam Hobhouse (1786-1869) gibi akılcı bir kişi, Mevlevî dervişlerinin neredeyse kendisi kadar dini fanatiklikten uzak “akılcı ibadetçiler” olduğunu düşünerek onları takdir etmiştir.⁶⁰

Andersen, önyargıyla izlemeye geldiği anlaşılan semâ âyininin zarif bulmuştur. Aklından çıkaramadığı ise, Üsküdar'da Rifaî tekkesindeki, tımarhane tablosuyla ilişkilendirdiği zikirdir:

“Bu dans tam bir saat sürdüyse de, hiç korkunç bir tarafı yoktu! Neredeyse zarif bile denebilirdi; ancak insan olduklarını unutup, dans edenleri kuklalar olarak farz etmek gerekiyordu; hafif, tekdüze bir müzikle birleşen dans, bir asude mecnunluk yaratıyor, insanı sarsmaktan çok, duygulandırıyor. Bütün olay, her ne kadar manen yükseltici, ıslah ve terbiye edici olarak nitelendirilmezse de, bana bir çeşit bale izlenimi vermişti. Buna karşın Üsküdar'daki dervişlerin dansı belleğimde bir tımarhane tablosu gibi kaldı.”⁶¹

Pardoe, âyin sonrası olabildiğince nesnellliğini korumaya çaba gösterir. Bu tür bir âyinin, Avrupalınının tapınma biçimiyle bağdaşamayacağını söylerken, herkesin kendi anlayışına uygun ibadet etme biçimine saygı gösterilmesi gerektiğini de belirtir:

“Gördüğüm bu ilginç diyebileceğim âyini, Donkişotvari savunacak değilim. Modern bir turistini onu gülünç olarak tasvir etmesine de katılamam. Bu âyinin Avrupa'mızın olgun ve yüksek tapınma biçimi düşüncesiyle bağdaşamadığı, söz götürmez bir gerçektir. Ancak bu insanlar, bu hizmeti, kendi düşüncelerine göre bu biçimde yapmaktadırlar. Öyle olunca, bunları suçlandıramayacağımız gibi, saygıdan başka bir duygu beslemeye de hakkımız yoktur.”⁶²

Pardoe'nün, semâin ne mana ifade ettiği ile ilgili kanaatleri de vardır:

⁶⁰ Prof. Dr. Reinhold Schiffer, “Estetik Obje Olarak İstanbul - 19. Yüzyıl Başı İngiliz Seyahat Edebiyatında Bir Doğu Şehrinin İmajı”, çev.: Baray Germinli, Kaynaklar, S. 3, Ank., 1984, s. 28.

⁶¹ Hamsun, Andersen, age, s. 109-110.

⁶² Pardoe, age, s. 48.

“Dervişler, önce işledikleri günahın bağışlanması ve bundan sonraki hayatlarında, ahlaklarının düzelmesi için dua ederler. Sonra da, bunu yapabilecek iradeye sahip olabilmek için sessizce Allah’a yalvararak, tozları (günahları) ayaklarından silker ve bütün maddi bağlardan sıyrılır gibi yaparak kendilerine özel hareketlerle kaygılarını belirtirler.

Bu geleneğin bir temele dayanıp dayanmadığından kuşku duyduğum için, bunu anlamaya çok uğraştım. Ayrıca bir âyinde yapılan hareketlerin, başka bir âyinde değişip değişmediğinden emin olmak amacıyla tekkeye bir kez daha gittim. Ancak hiçbir değişiklik göremedim.”⁶³

Lady Montagu (1689-1762)’nün semâ tasviri ve intibaları da bir hanımefendi hassasiyetini barındırmaktadır:

“...Küllen çok vakur bir ciddiyet ile icrada bulundular. Hiçbir şey bu insanların üsluplarından daha süssüz, sade olamaz, asla gözlerini kaldırmadılar, tefekküre dalmış görünüyorlardı. Deruhte ettikleri tevazu ve çile tavrına bağlı bir şey olduğundan, tarifi bu kadar tuhaftır.”⁶⁴

Semâin manası üzerine düşünen seyyahlardan Neave, semâ yapanların maksadını:

“Âyin, çıplak ayakla, dans eden ve tamamıyla kendinden geçerek, ruhunu dünyevi bağlardan kopartarak Allah’a yaklaşmayı benimseyen bir vecdin varlığıyla oluşmaktadır.”⁶⁵ cümlesiyle anlatır.

François Baron De Tott (1733-1793), semâm sarhoş olmak, kendinden geçmek maksadıyla yapıldığına inanmaktadır:

⁶³ Pardoe, age, s. 48-49.

⁶⁴ Montagu, age, s. 44. (A. Kurutluoğlu’nun çevirisinde, Montagu’nün ayini gülünç bulduğu gibi bir mana çıkmaktadır: “Gözleri daima önlerinde olduğu için de görünüşleri çok derin bir tefekküre dalmış gibi oluyor. Ayinleri komik görünse bile itaat ve riyazetleri çok güzel.”, s. 129)

⁶⁵ Neave, age, s. 105.

“Mevlevî dervişleri hoş bir müziğin tatlı nağmeleri ile dönerek, dönmenin sağladığı kutsal bir sarhoşluğa gömülürler, bu şekilde dönme alışkanlığı onlara istedikleri sarhoşluğu sağlayamazsa, bunu meyhanelerde ararlar.”⁶⁶

Ricaud (1629-1700), âyinin Mevlânâ'nın hatırasını yaşatmak için yapıldığını öğrenmiştir. Fakat seyyah son cümlesindeki, *gökten tarikatın ilkelerini ilham alan Mevlânâ* ibaresiyle, Doğu'da her olayda akıldışılık ve gizem arayan bir bakışı dillendirmektedir.

“Bu âyini, on beş gün boyunca yemeden içmeden ney eşliğinde dönen ulu önderleri Mevlânâ'yı anmak için yaptıklarını söylerler. On beş gün sonunda Mevlânâ kendinden geçerek yere düşmüş ve gökten tarikatının ilkelerini ilham almıştır.”⁶⁷

Musiki eşliğinde yapılan âyinin bazı kesimler tarafından hoş karşılanmadığını, İstanbul'da bulunduğu sıralarda semân yasak edildiğini de not düşer Ricaud:

“Bir çok Türk, musiki eşliğinde yapılan bu ibadeti hoş karşılamaz ve Mevlânâ'nın ney eşliğinde dönmüş olduğunu tekrarlar. Bu yüzden müminleri ibadete çağırmak için çan yerine, insan sesi kullanırlar; benim İstanbul'da bulunduğum sıralarda Dervişlerin musikî eşliğinde ibadet yapmalarının yasaklandığını hatırlarım.⁶⁸ Buna karşılık Dervişler çok eskiden beri musiki eşliğinde ibadetin yapılageldiğini söyleyerek kendilerini savunurlar; devlet kademelerindeki nüfuzlu adamları sayesinde geleneklerini devam ettirme imkânı bulmuşlardır.”⁶⁹

Misyoner Schneider, dininin kendisine verdiği sorumluluğa yakışır bir davranış sergileyerek, âyini manasız bulduktan başka, günahkar da sayabilmektedir:

⁶⁶ Baron de Tott, Türkler-18. yüzyılda-, (Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar), çev.: Mehmet R. Uzmen, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 75. (Topçu mühendisi olarak eğitim gördükten sonra, İstanbul'a Fransa elçisi tercümanı olarak gelmiştir. Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'un kuruluşunda önemli katkılarda bulunmuştur.)

⁶⁷ Ricaud, age, s. 215.

⁶⁸ Vâni Mehmed Efendi Sultan IV. Mehmed'i de tesir altına alarak, raks ve semân yasaklanmasını sağlamıştır. Semân yasaklanmasına *yasâğ-ı bed* (1077/1666), yasağın kaldırılmasına ise *nağme* (1095/1683) ibareleri tarih düşürülmüştür. Mehmed Efendi'nin bu davranışları tarikat erbabına çok ağır gelmiş olacak ki, daha sonra ismiyle anılan İstanbul'daki Vaniköy'e uğramamak âdet haline gelmişti. (Mustafa Kara, Tekkeler ve Zaviyeler, 3. Baskı, Dergâh Yay., İst., 1990, s. 101.)

⁶⁹ Ricaud, age, s. 216.

*“Onların, bu türden âyinlerinin Tanrı katında makbul olduğuna kendilerini ikna edebildiklerine kim inanır ki? Bu, en üst derecede kâbil bir kutsiyet addedilmeyecek kadar budalaca, manasız, gayrı tabîi ve hatta günahkâr bir âyindir.”*⁷⁰

Ve misyoner, mektubunu manasız, günahkâr işlerle vakitlerini zayi eden (!) insanlara, kardeşlerinden dua isteyerek tamamlar.

Stuart’ın ifadeleri de, Schneider’in yargısıyla örtüşür. Hiçbir şey onların dönüşlerindeki manasızlık gibi olamaz. Stuart, sonuna kadar izlemeye tahammül edemediği bir âyinden sonra bu kanaate sahip olmuştur:

*“Hiçbir şey, bu dindarların hepsi dönerek ilerlediklerindeki görünüşlerinden daha manasız olamaz. Hayal etmesi imkânsız, ama her nasılsa istihza ya da gülmeye meyil hissetmedim.”*⁷¹

Fontmagne, Doğu’nun aslî yapısından uzaklaşmasında sorumlu olarak Batıyı görür. Doğu’daki bu özgün havanın devam etmesini arzular. İfadelerinden, Doğu’yu müze gören ve öylece kalmasını arzulayan anlayış yansımaktadır:

*“Batı, nedense Şark’ı eski âdet ve geleneklerinden uzaklaştırmak için âdeta kendini kaybetmişçesine gayret ediyor. Ben bütün bunların, ülkenin orijinalliğini ve kendine has havasını kaybetmemesi için devam etmesini istiyorum.”*⁷²

Fontmagne, doğuyu seyirlik bir alan gördüğünü semâya dair intibalarını anlatırken de dile getirir. Dönenler için bu ritüel bir mana içerse bile, batılılar açısından bir oyunun parçası olmasının ötesinde bir anlam taşımamaktadır.

“Onları seyrederken sonunda insanın başı dönüyor. İnsan sanki kendisi de dönüyormuş gibi bir hisse kapılıyor. Bence bu gördüklerimin tiyatro sahnesindeki

⁷⁰ Schneider, age, s. 69-72.

⁷¹ Stuart, age, s. 44.

⁷² La Baronne de Fontmagne, Kırım Harbi Sonrasında İstanbul, çev.: Gülçiçek Soytürk, İst., 1977, s. 234.

*âyinlerden farkı yok. Türkler, bu âyin sözünü, sanırım beğenmeyecekler. Âyini seyrederken dudaklarını kıpırdatarak ellerindeki tesbihleri çekiyorlar. Onlar için bu toplantının dini bir manası var. Batılılar için ise, dervişler yalnızca seyredilen oyunun bir parçası...*⁷³

Fontmagne, mukabeleyi bir tiyatro oyununa benzetirken; B. Taylor (1825-1878) da, vals ve semâ arasında bir yakınlık bulmaktadır:

*“...Adımları modern valsdekine çok benzer şekildeydi. Muhtemeldir ki vals Mevlevîlerin raksından alınmadır. Baron Von Hammer bu merasimde, antik Samothracian efsanelerindeki [gök] küreler[in]in raksının bir taklidini bulmaktadır. Fakat ben, onun menşei için bu kadar geriye gitmeye bir sebep görmüyorum...”*⁷⁴

Sıcaktan bunalarak mukabelenin sonunu bekleyemeyip mevlevîhaneden ayrılan Neave, fantezi üretmekten de geri durmaz. Doğu insanının davranışlarında, ibadetlerinde gizem aramak batılıların vazgeçemediği bir davranış biçimi olmalıdır:

*“Bizim gibi gidenlerin bu merasimin sonuna kadar kalıp kalmadıklarını çok kere merak etmişimdir. Çünkü dervişlerin âyinlerinin son kısmını Hıristiyanlara göstermek istemediklerine dair bir kanaatim vardır.”*⁷⁵

Galata’da izlediği bir mukabeleyi Hıristiyanî unsurlara benzeterek yorumsuz bir şekilde anlatan seyyahlardan birisi de Claes Ralamb (1622-1698)’dır. Ona göre, derviş, Türk rahibidir. Kur’an’dan [*Mesnevî’den olmalı*] okuduğu ayetleri tefsir eden mesnevîhan [*o vaiz diyor*], bir akademi profesörüdür. Ralamb’ın en çok dikkatini çekense, raks bitince herkesin sendelemen ve herhangi bir baş dönmesi belli etmeden yerinde duruvermesidir.⁷⁶

⁷³ Fontmagne, age, s. 235.

⁷⁴ Bayard Taylor, The Lands of the Saracen (or Pictures of Palestine, Asia Minor, Sicily and and Spain), G. P. Putnam Publication, New York, 1862, s. 331.

⁷⁵ Neave, age, s. 106.

⁷⁶ Brendemon, agm, s. 261. (C. Ralamb, 1657-1658 yılları arasında Osmanlı ülkesini ziyaret etmiş bir diplomattır.)

Schweinitz, *semâ esnasında sol elin yere eğilmesinin ve sağ elin yeri toprağı göstermesinin, bir yaratılmanın iki kutbu olan Tanrı ve dünyayı, insan ve Tanrı'nın birleşmesini, gökyüzünü ve bütün kainatın düzenini sembolize ettiğini*, söyler.⁷⁷

C. White'in semâ yorumu da, Tanrı'dan alınan nimetlerin diğerlerine terk etmek manasına geldiğı biçimindedir:

*“Bu dervişlerin, umumiyetle hususi bir manası bulunmaksızın sadece kabiliyet teşhiri olduğu zannedilen dönüş yahut raks edişleri, firkanın iki muazzam sırrının remizleri kabilindedir. Çark gibi dönme hareketi, onların Tanrı'nın evveli, âhiri olmaksızın ve her cihette mevcudiyetini tasdik ettiklerine delalet eder. Hafifçe ve yavaşça başlayıp, akabinde ölümün eli tarafından aniden durdurulana kadar zapt olunamaz bir süratle öteye doğru telaşlanan ileri doğru hareket ise, insanın hayatı boyunca terakkisini ifade eder. Bunlar aynı zamanda, Kadir-i Mutlak'a ibadet için bütün dünyevî meşgaleleri terk etmiş oldukları farz edilenlerin tecrit alâmetidir. Sağ kolun avucu yukarı doğru vaziyette açılması Kadir-i Mutlak'ın nimet ve ihsanını arama fiiline, avucu aşağıya çevrilmiş kol ise, bu nimetleri diğerlerine terk etmeye delalet eder.”*⁷⁸

Dergâhların aslî vazifesini henüz sürdürdüğü, lakin son demlerini de yaşadığı bir vakitte Vett, bir Cuma günü *dans eden dervişleri* ziyaret için Galata Mevlevihanesi'ne gider. Olup bitenleri anlamak için çaba gösteren, ender rastlanan bir Batılının intibalarıyla karşılaşırız:

“Kısa bir bekleyişten sonra, çok tiz, inleyen ses tonları salonu doldurdu. Ses obua sesini andırıyordu. Acaba böyle bir sesi insan çıkarabilir miydi? Yanılmamıştık, uzun sakallı birisi Kur'ân-ı Kerîm okumaya başladı. Bir buçuk saat sonra Kur'ân, yerini, dinleyicileri tatlı bir sükûnetle kulaklara hoş gelip vecde getiren neye terk etti. Neyin sesi, ıssız bir ormandaki fısıltıyı andırıyordu. Onda ağaçların hışırdaması, pınarların dalgalanışı, kuşların ötüşü, hayvanların çağırma ve ikaz sesleri vardı. Tabiatın bütün hayat ve hareketi, bu müziğin nağmelerinde bir araya gelmişti.

⁷⁷ Aktaran: Friedrich-Karl Kienitz, Büyük Sancağın Gölgesinde, çev.: S. Halit Kakinç, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 135.

⁷⁸ White, age, s. 15.

Her derviş, tekrar şeyh tarafından öpüliip selamlandıktan sonra dönmeye başladı. Dervişler kendi etraflarında dönerken, aynı zamanda kollarını vücudla belli bir açıda tutarak salonda daire çiziyorlardı. Sağ avuç içi yukarı; sol avuç içi de yere doğru aşağı çevrilmişti. Birbiri ardınca dervişler önümüzden dönerek geçerken, müziğin cezp edici çağrısı ile büyülemekteydiler.

Düşüncelerim, hem güneşin etrafında, hem de kendi etrafında dairevi şekilde dönen gezegenlere kaydı. Onların yüzündeki derin vecd alametleri ve hareketlenen müzik, düşüncelerimi bu harikulade töreni anlama çabasına sevk etti. Bu tören, gizli tasavvufî tarikatlardan Mevlevî dervişler arasında uygulanmakta ve kökeni yüzyıllarca önceye dayanmaktadır. Muhtemelen Allah'ın kendi imajında bir mikrokozmos olarak düşündüğü insanı, makrokozmosda yaratmış olduğu şeklindeki eski antik sırrı veya Arap astrolojik kozmolojisine ait bir görüşün ifadesi olabilir. Sonsuz uzay boşluğundaki sayısız yıldızlar, büyük güneşleri, etrafındaki gezegenleri izah etmektedir. Güneş sistemimiz, her biri bir milyon milden daha fazla çapa sahip, 3 milyar güneş sistemini ihtiva eden süper kozmik bir sistemin sadece bir parçasıdır. Kendi başına her biri, minyatürü bu salonda olduğu gibi, kendi eksenini etrafında düzenli olarak döner. Bu sezgi peşinde sürüklenirken döşemenin ortasında parlak renkle sanatkarâne işlenmiş zor fark edilen güneş resmini gördüm.”⁷⁹

Vett, bu âyini gezegenlerin dansı olarak nitelendirir. Salonda dönen dervişlerin her daire çizişlerinde, tıpkı güneş ve etrafında dönen dünyanın gün sayısı gibi, kendi etraflarında yaklaşık 365 kere döndüklerini söylediğini söyler.⁸⁰

Dervişlerin, yaklaşık bir saat hızlı biçimde döndükleri halde başlarının dönmemelerinin sebebinin, ancak iştirak edenin anlayabileceği kadar derinlerde olduğu kanaatinde dir.⁸¹ Yani, bu bir haldir ve yaşanmadan bilinmez.

⁷⁹ Vett, age, s. 32.

⁸⁰ Vett, age, s. 33; semazenlerin dönüşlerini sayarak bir sonuca ulaşmaya çalışan J. Auldjo'nun tespitleri de hayli manidardır: “Vasati olarak dakikada altmış dört kere döndüklerini tespit ettim. Takriben beş dakika dairevi döndükten sonra, yüksek derecedeki din adamının bir işareti üzerine, musiki ve rakkaslar aniden durdular, fakat birkaç saniye içinde, evvelki gibi başlarıyla selam vererek yeniden başladılar. Üçüncü keresinde dokuz dakika kırk beş saniye devam ettirdiler. Dördüncü ve son seferde beş dakika kırk beş saniye döndüler. Böylece dönüşlerin tamamı şu hesaba vardı: $5+3+9 \frac{3}{4} + 5 \frac{3}{4}$ [Dört dönüşün dakika değeriyle süreleri]= $23 \frac{1}{2} \times 64$ [Toplam dönüş süresinin dakikadaki dönüş sayısıyla çarpımı] = 1504. (s. 76)

⁸¹ Vett, age, s. 33.

Vett, bir ev oturmasına gittiğinde gözlemediği mevlevîhane'nin şeyhi⁸²ni şu cümlelerle betimler:

“Kahverengi sarığı ve cübbesiyle bu zat, nadir görülen bir tip olarak ortada yerini almıştı. Dıştan dinî kisvesine rağmen o, sırtını koltuğa yaslanmış, sigara üstüne sigara yakan, kuvvetli Türk kahvesi içen şişman bir adam olarak dikkati çekiyordu. Hareketli elleri, batılı meslektaşlarının yapabileceğinden daha zarif hareketlerle konuşmasına iştirak etmekteydi.”⁸³

Seyahatnamelerde Mevlevî İmgesi

Mevlevîler, seyyahlar tarafından, *dönen dervişler (whirling dervishes; les dervishes tourneurs)*, *dans eden dervişler (dancing dervishes)* ya da *vals yapan dervişler (waltzing dervishes)* olarak isimlendirilirler. Bu isimlendirmede belirleyici olan, dervişlerin semâî (*mûsikî eşliğinde dönmeleri*)dir. Schneider, ‘*bir daire etrafında kendi kendilerine dönen dervişler, bu hususi dinî icralarından adlarını almışlardır*’, derken buna işaret etmektedir.⁸⁴

Seyyaha göre tekke manastır; Mevlevî dervişleri, Müslümanlığın keşişleridir.⁸⁵ G. Jones (1800-1870), Mevlevîleri kendi ülkesinin *Shaking Quaker* (Sarsılan Quakerler)’larına benzetir. Ortak noktaları, dönerek ibadet etmeleridir.⁸⁶ Veya Mevlevîler, Hıristiyanlıktaki Capucin’ler ve Saint François tarikatı mensuplarına benzerler; onlar da fakirliği, iffeti ve itaati esas kabul etmişlerdir.⁸⁷

Mevlevîler, *nezaketi, zarafeti, sabrı ve ağırbaşlılığı* ile seyyahın dikkatini çekerler. Onlar mükemmel *İslam misyoneridirler*.⁸⁸ *Mütevazılık, maddi nimetlere düşkün olmamak* belirgin vasıflarındandır. Diğer tarikat mensupları ile kıyaslandığında, en medenî davranış biçimini onlar sergiler.⁸⁹ Müslümanlar arasında en *müsamahakâr*

⁸² Vett’in adını vermediği bu şahıs muhtemelen, Galata Mevlevihanesi’nin son şeyhi, Ahmed Celâleddin Dede -Baykara- (1853-1946) olmalıdır.

⁸³ Vett, age, s. 34.

⁸⁴ Schneider, age, s. 69.

⁸⁵ Durbin, age, s. 231;

⁸⁶ Jones, age, s. 130.

⁸⁷ Ricaut, age, s. 216.

⁸⁸ Ricaut, age, s. 218.

⁸⁹ Thevenot, age, s. 135.

olanlardır.⁹⁰ Zamanlarının büyük bir kısmını niyazla geçiren umumiyetle takdire şayan erkeklerdir.⁹¹ Aralarından tek tük şarlatanlar çıkmışsa da, genel olarak hepsi çevrelerinin ahlâkî hayatı üzerinde büyük faydalar meydana getirmiş kimselerdir. Onlardan bazıları muazzam derecede hürmete lâyık ve ilim sahibi şahıslardır.⁹²

Ekseriyetle seyyahların, Mevlevîlerle ilgili kanaatleri, tutarlı değildir ve bir bütünlük arz etmez. Mevlevîyi üstün vasıflarıyla niteleyen yazar, gözlemini hezeyanla sonuçlandırabilmektedir. Mevlevîler: *Gerçeği bilmeyen ve ahlak felsefesinden bihaber imansızlar;*⁹³ *şarap, rakı ve diğer keyif verici nesnelere içen sarhoşlar;*⁹⁴ *câhil, âvâre, aslında enteresan olmayan kişiler;*⁹⁵ *iki yüzlüler;*⁹⁶ *kendilerini Allah'a adanmış kimseler olarak gösterdiklerinden ve bu arada da her türlü kötülüğü yapmaktan da geri durmayan şarlatanlar* olarak da nitelenebilmektedir.⁹⁷

Günümüze değin yaşayan, yağmacı, tembel, mütevekkil, saldırgan, anlaşılmaz, güzel sanatlardan anlamayan Müslüman Türk imgesi, XV. yüzyıldan sonra bütün Doğu insanının simgesi haline gelmiş; XVIII. yüzyıldan sonra Türk tehdidi azalıp tükenmeye yüz tutunca, Türklere yüklenen olumsuzluklar sürdürülmüş, giderek birer güldürü ögesine dönüşmüştür.⁹⁸ Daha ziyade Haçlı seferlerine katılanların güncelerinin beslediği Türk imgesi, Rönesans'tan itibaren kısmen değişmeye başlamış; Türk'ün olumsuz vasıflarının yanı sıra, olumlu nitelikleri de dillendirilmeye başlanmıştır.⁹⁹

Seyyah, daha önce oluşmuş önyargılarından kurtulup da, gördüğünü, düşündüğünü katışıksız, olduğu gibi aktaramaz. Zihinlerinde, başka seyahatnamelerden ve hatıratlardan kalan Türk ve Müslüman imgesinin değişmesi kolay değildir. Ortaçağın ön yargılarıyla Osmanlı ülkesine gelen bir seyyah, ülkenin insanlarını tanıdıktan sonra da, ister istemez kişisel gözlemlerine yer vermekten de geri durmaz.¹⁰⁰ Çizilen Mevlevî portresinin içinde olumlu ve olumsuz nitelermeler birlikte yer almasına rağmen, genellikle Türk tipinden bağımsız bir Mevlevî imgesi oluşturulmaya çalışılmıştır.

⁹⁰ F. Walpole, *The Ansayrii (or Assasins) with Travels in the Further East in 1850-51 Including a Visit to Nineveh*, C. II, Richard Bentley, London, 1851, s. 276.

⁹¹ Stuart, age, s. 44.

⁹² White, age, s. 13.

⁹³ M. Ali Ekrem, age, s. 196.

⁹⁴ Ricaut, age, s. 217; Tott, age, s. 75.

⁹⁵ Fontmagne, age, s. 234.

⁹⁶ Amicis, age, s. 462.

⁹⁷ Thèvenot, age, s. 135.

⁹⁸ Bozkurt Güvenç, *Kültür Tarihinin Kaynakları*, KB Yay., Ank., 1994, s. 296-297.

⁹⁹ Güvenç, age, s. 306.

¹⁰⁰ Zeki Arıkan, "Avrupa'da Türk İmgesi", *Osmanlı*, C. IX, Yeni Türkiye Yay., Ank., 1999, s. 82.

Ricaud, Mevlevî dervişini olumlu vasıflarıyla anlatmaya gayret eder. Yazar, başka seyyahların da yaptığı gibi, Mevlevîyi yer yer başka tarikat mensuplarıyla karıştırabilmektedir:

“Mevlevîler sabırlı, alçakgönüllü, uysal ve merhametli görünmek isterler; üstlerinin ve yabancıların yanında daima sükût içinde kalırlar; gözleri yerde, başları ve gövdeleri eğik otururlar. Gayet büyük kumaş parçalarından elbise giyerler ve vücutlarını beyaz örtü ile kaplarlar. Fakat birçoğu Konya’da imal edilen kahverengi yünlüden cüppe giymeyi tercih ederler. Başlarında taşıdıkları külahları gayet uzun olup, beyaza çalan devetüyünden yapılmıştır; bacakları daima çıplaktır, göğüslerini de açıkta bırakırlar, bazıları sofuluklarını göstermek üzere göğüslerine kızgın demirle işaretler yapmıştır. [Burada Mevlevîlerin, Kalenderilerle karıştırıldığı anlaşılmaktadır] Bellerini kösele kemerle sıkırlar, iri tokaları üzerinde daima parıldayan mermer, porfir veya fildişinden süsler bulunur. Ramazan ayındaki oruçtan başka her perşembe günü de oruç tutarlar.”¹⁰¹

Ricaud, bir dervişin dergâhta günlerinin nasıl geçtiğini, sebepleri üzerine çok fazla kafa yormadan, anlatır:

“Tarikata yeni giren müritler en kötü işlerde kullanılırlar, zamanla yeni gelenler onların yerini alır. Bir hücrede iki kişi yatar, içlerinden bir kısmı Türkçe, Arapça ve Farsça öğrenir; fakat çoğu mizaçlarının gerektirdiği şeyleri yapar ve genellikle mütemayil oldukları tembelliğe alışırırlar.”¹⁰²

Mevlevîleri, İslam dininin mükemmel misyonerleri olarak takdim eder:

“Mevlevîlerin Osmanlı İmparatorluğu’nun önemli yerlerinde birçok dergâhı vardır; bu yerler aynı zamanda hacca giden veya inzivaya çekilen Mevlevîlere han ve tekke görevi de görür. Türkler arasında onlar kadar çok gezen derviş yoktur;

¹⁰¹ Ricaut, s. 214-215.

¹⁰² Ricaut, age, s. 216.

İslam dinini yaymak amacı ile tekkelerin ve başkalarının desteği ile İran'a, Çin'e ve Türkistan'a kadar giderler ve en mükemmel casuslar onlardan çıkar."¹⁰³

Dimitriye Kantemir (1673-1723), Mevlevîleri yakından tanımış, onlarla ilgili en isabetli tespitlerde bulunmuş, Osmanlılaşmış bir Avrupalıdır:

*"Dervişlerin samimi inançları, âdetleri ve geleneklerinden bahsederken, doğrusu, kendimizden ötürü utanıyorum. İsa'ya ve haç'a tapanlar, gerçek Hıristiyanlar utansınlar, Müslümanlardan ders alsınlar! Çünkü bunlar (Mevlevî dervişler) imana ve insaniyetliğe dair boş laftan çekinirler, bu hususta gösterişi sevmezler, imanda ve insan sevgisinde gayet samimidirler, iman ve insaniyetliklerini lafla değil, işle, eylemle gösterirler. Mevlevîlerde takdire şayan ilk vasfı mütevazılık, maddi nimetlere düşkün olmamak, kanaatkârlık teşkil eder. Bu vasfı derin dindarlıkla, itaatlikle ve pitagora tür sakinlik ve sükûnetle süslerler. Bunlarda israf kesinlikle yasaktır. Haklarında iyi veya kötü sözler için "Eyvallah" derler ve başka hiçbir şey söylemezler. Bir derviş diğer bir dervişe hiçbir zaman "Bire" sözü ile hitap etmez. Mevlevî derviş, okumak, istirahat etmek veya başka bir işle meşgul olmak istediği zaman, hiçbir vakit hücrelerinin kapısını kilitlemez. İçerden veya dışardan gelen misafir kapının önüne yaklaşarak: "Hu, dede sultan! Diye yumuşak sesle bağırır. Hücre sahibi: "Hu, hu" diye cevap verirse içeri girer, aksi takdirde, girmez, çekilip gider. Mevlevî derviş ancak kendisine bir soru sorulduğu zaman konuşur. Söyleyeceklerini birkaç sözle, kısaca, söyler, fazla konuşmaz."*¹⁰⁴

Thévenot, Osmanlıdaki tarikatler içinde en medenî Mevlevîliği görür. Medenî olarak takdim ettiği Mevlevîleri, yazısının sonunda *şarlattanlar* olarak nitelemekten de geri durmaz:

*"Bütün dervişler, kendilerini Allah'a adanmış kimseler olarak gösterdiklerinden ve bu arada da her türlü kötülüğü yapmaktan da geri durmadıklarından büyük şarlattanlardır."*¹⁰⁵

¹⁰³ Ricaut, age, s. 218.

¹⁰⁴ Mehmet Ali Ekrem, agm, s. 191-197.

¹⁰⁵ Thévenot, age, s. 133-135.

Andersen, Üsküdar'daki Rifaî tekkesinden [*seyyah onlara Ruhaniler der*] sonra Pera'daki Galata Mevlevîhanesi'ne gelir. Mevlevîleri mertebe itibariyle Rifaîlerden daha yüksek bulur.¹⁰⁶ Mevlânâ'dan ve Mevlevîlerden şöyle bahseder:

“Talebeleri fikirlerini bir araya getirerek Mevlevî teşkilatını kurdular. (Avrupa'da dans eden dervişler olarak tanınırlar.) XII. yüzyıldan itibaren birçok İslam ülkelerinde rastlanan bu teşkilatları Hıristiyan keşiş tarikatlarıyla karıştırmamalı. Normal bir meslek sahibi olan İslam dervişleri aile kurma hakkına da sahiptirler.¹⁰⁷ Bu dervişler arasında tek tük şarlatanlar çıkmışsa da, genel olarak hepsi çevrelerinin ahlaki hayatı üzerinde büyük faydalar meydana getirmişlerdir. En eski ve en önemlileri olan Mevlevîlik, tanıdığı büyük tolerans ve hoşgörü ile Anadolu'daki yerini daima korumuştur.”¹⁰⁸

Fontmagne, Mevlevî dervişlerini, bütün olumsuz nitelikleri üzerlerinde toplamış bir zümre olarak takdim eder:

“Câhil, âvare, enteresan olmayan kişiler. Dindar kişilerin yardımıyla ayakta durabiliyorlar; tekkelerde yaşıyorlar. Haftada yalnızca bir günlerini alan dervişlikten başka bir iş yapmıyorlar, kalan zamanda ise bomboş oturuyorlar.”¹⁰⁹

Muradgea D'Ohsson,¹¹⁰ Mevlevîlerin musikîye olan düşkünlüklerine ve hizmetlerine temas eder:

“Bugün de Müslümanlar, musikîyle bizzat meşgul olmaktan kaçınırlar. Ama yine de musikîyle meşgul olan birçok önemli kimse vardır. Bunların başında Mevlevî dervişleri gelir. Mevlevîler kendilerini büyük bir ihtirasla bu işe verirler. Her çağda bu zevkli sanat dallarında sivrilen Mevlevîlere rastlanır.”¹¹¹

¹⁰⁶ Hamsun, Andersen, age, s. 108.

¹⁰⁷ Kienitz, age, s. 133.

¹⁰⁸ Kienitz, age, s. 134.

¹⁰⁹ Fontmagne, age, s. 234.

¹¹⁰ Asıl adı Muradcan Tosunyan olan Muradgea D'Ohsson, Ermeni asıllıdır. İsveç uyruğuna girmiş; İsveç'in İstanbul elçiliğinde görev almıştır. 1795-1799 tarihleri arasında İsveç elçiliği görevini sürdürmüştür.

¹¹¹ Muradgea D'ohsson, 18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler, çev.: Zerhan Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 244.

Diğer Mevlevihanelere Seyahat

Galata Mevlevihanesi'nden başka, bazı seyyahlar Eskişehir, Bursa, Kasımpaşa ve Konya Âsitanesi'ni de ziyaret etmişler ve intibalarını eserlerinde anlatmışlardır.

1891'de Bursa, Eskişehir, Afyon üzerinden Konya'ya yaptığı seyahatte Eskişehir Mevlevîhanesi'ni de ziyaret eden Clément Huart (1854-1927), birkaç cümleyle Mevlevîhane'yi ve şeyhi [*Hasan Hüsnü Dede*]ni anlatır:

“...İlki bir Mevlevî tekkesidir, ‘dönen dervişlere’ mahsustur. Burada önemli bir mevkileri vardır. Gittikçe Konya'ya yaklaştığımız için Mevlâna Celâleddin Rumî'nin türbesini ayakta tutan ve nurlandıran Mevlevî tarikatının belli başlı merkezlerinden birine rastlamak bizi sevindiriyordu. Sözü uzatmadan dervişleri ziyaret etmek gerektiğini anladık. İçeri girdiğimizde dergâhın büyüğünü iskemlesi bulunmayan bir salonun köşesinde diz üstü otururken bulduk. Mevlevî tekkelerinde âdet olduğu gibi bir koyun postunun üzerinde duruyordu. Avrupalılara dost olduğunu göstermek için (Dönen dervişler Müslümanların en az fanatik olanıdır) acele ile bir koltuk getirterek, nezaket gösterisini uzatacak biçimde ayakta daha fazla kalmamızı önlemeye çalıştı. Kibarca reddettik. Doğudaki günlerimiz uzamaya başladığı için bacaklarımızı kıvrıyarak oturmaya artık alışmıştık. Halkın Şeker Bayramı adını verdiği ramazan sonu küçük bayramı dolayısı ile ikrâm edilen geleneksel şekerlemeleri yedik. Sonra şeyhin yanından ayrılarak Kurşunlu Câmii'ni görmeye gittik.”¹¹²

Huart, Konya'ya vardığında, önce Şems-i Tebrizi'nin türbesini ziyaret eder. Daha sonra Mevlânâ Dergâhı'na ulaşır. Kitabın XI. Bölümünde, Avrupalının Mevlevîliği gerçek manada kavrayamayacağını şu satırlarda anlatır: *“Avrupalı için devamlı dönüşün sağladığı şaşkınlığın içinde ilahi hisler aramak boşunadır.”*¹¹³

Huart'ın Mevlevîlerle ilgili yaptığı tespitlerin bir kısmı şöyledir:

“Zikirleri semâ adını taşır. Müziğin insanı yumuşattığı doğru ise bunun en iyi örneklerini Belhli Şair'in dervişleri arasında bulmak mümkündür. Melankoli

¹¹² Clément Huart, Mevleviler Beldesi Konya, çev.: Nezih Uzel, İst., 1978, s. 39.

¹¹³ Huart, age, s. 131.

insanı hareketsiz kılar, kutsi dansları ile dolmuş olan Mevlevîler, bu yüzden politik güçleri rahatsız etmemişlerdir.”¹¹⁴

1856 sonları ile 1858 yılı ortaları arasında amcası Thouvenel’in yanında İstanbul’da yaşamış olan, La Baronne Durand De Fontmagne başka seyyahların çok da uğramadığı Kasımpaşa Mevlevîhanesi’ndeki izlenimlerini aktarır:

“Dönen dervişler İstanbul’un fakir bir semti olan Kasımpaşa’da oldukça yıkık bir tekke binasında toplanıyorlar. İçerde, duvarları beyaz badanalı, çepeçevre tribünler düzülmüş dört köşe bir salon var. Zemin parlak bir parkeyle kaplı. Dipte, kapının karşısında, Kur’ân âyetleriyle süslü mihrap var. Ayakları çıplak, elleri göğüslerine kavuşmuş, başları önüne eğik yirmi kadar derviş sırayla salona giriyorlar. Üstlerinde siyah ya da koyu lacivert mantoları (hırka), başlarında koyu kahverengi, sikkeleri var. Şeyh efendi ak sakallı, seçkin ve tesir eden görünüşlü, sakın yüzlü bir ihtiyar derviş.”¹¹⁵

Çelebilerin Osmanlı sultanlarına kılıç kuşatması ile alakalı olarak, Vere’nin Eyüp Camii’ni ziyareti sırasındaki tespitleri, başka seyyahlar tarafından da tekrar edilmiştir:

“ II. Mehmet, bu mabedin kutsiyeti üzerine ikinci bir mühür daha vurdu: Sultanlara bundan böyle ve daima onun duvarları içinde padişahlık kılıcı kuşandırılmasını ferman buyurdu. Bu merasim, her zaman, Abbasi soyundan geldiği için bu hak kendi ailelerinde kalan, Molla Hümkâr unvanıyla maruf, Mevlevî dervişlerinin şeyhi [çelebi olmalı] tarafından icra edildi. Bu kutsal soyun temsilcileri türbenin eşiğindeki bir yaşlı zat da olabilir, bir tıfil da. Onların elleri Osmanlı kılıcının kuşağına ilişmedikçe, Sultana müminlerin padişahı ve kumandanı salahiyyeti payesini iki katıyla verecek dinî takdis noksan kalır.”¹¹⁶

Benzer bilgiler Lui Ramber’de de yer alır. Konya’ya geldiğinde *usul gereği* olarak Mevlevî dervişlerinin reisi Çelebi efendiyi de ziyaret eder. Mevlevî reisliğinin irsi

¹¹⁴ Huart, age, s. 132.

¹¹⁵ Fontmagne, age, s. 234-235.

¹¹⁶ Vere, age, s. 313-315.

olduğundan, hükümdar değiştiğinde Çelebi efendinin yeni padişaha kılıç kuşattığından bahseder.¹¹⁷ Çelebi'nin evine giderler. Ramber, Çelebi'nin iki özelliğini öne çıkarır: İçki içmesini ve çapkınlığını:

“Çelebi efendi gözüküyor. Ne şen insan! Başında deve kılından yapılmış büyük, kırmızı bir külah var. İri yapılı, semiz, yakışıklı ve güler yüzlüdür. Bizi eski dostlar imişiz gibi karşılıyor. Ve hemen şampanya getirilmesini emrediyor. Yalnız evde lüzumu kadar kadeh yok, onların yerine garip bardaklar, hatta çanaklar getiriyorlar.”¹¹⁸

Konya âsitanesinde cuma günü izlediği bir âyin sonrası Kienitz, intibalarını şöyle aktarır:

“...Sarıcı, heyecan verici âdeta büyüleyici bir şey bu. Çelebi (Dergâh başı) insanın üzerinde muazzam bir tesir bırakıyor. Mevlevî[lerin] vecde ulaşmak için kullandıkları müziğin İslam dünyasında eşi ve benzeri yoktur; âyine katılanlar da, seyirciler de çok iyi hissederler ki, içinde buldukları an bir tiyatro gösterisi veya para kazanmak için yapılan bir şov değildir.”¹¹⁹

Kienitz, eserinde Alman seyyah-yazar Hans Hermann von Schweinitz'in görüşlerine de yer verir:

¹¹⁷ Osmanlıda, Fatih tarafından resmîyet kazandırılan, tahta çıkan yeni sultanın kılıç kuşanması (taklid-i seyf) genellikle Eyüp Camii'nde, Nakibü'l-eşrâf ve Silahtar Ağa'nın yardımıyla müftü tarafından gerçekleştirilirdi. İki yüksek memur, iki kazasker vezir ve yeniçeri ağası, hemen hemen gizli gibi olan törene kabul edilirdi. Bu törenlerde kılıç kuşatan zatın, mutlaka Çelebi'lerden olması gibi bir zorunluluk söz konusu değildi. Gölpınarlı'ya göre, Sultan Mehmed Reşad (1909)'a kadar hiçbir Çelebi, hiçbir padişaha kılıç kuşatmamıştır. Haslok, II. Mahmud (1808) ve II. Abdülhamid (1839)'e de Çelebi tarafından kılıç kuşatıldığını belirtir. (F. R. Haslok (Frederick William Hasluck (1878-1920), Bektaşîlik Tetkikleri, çev.: Râgıp Hulûsî, MEB Yay., Ank., 2000, s. 97-108; Ahmet Rasim, “Kılıç Kuşanma (Taklid-i Seyf)”, Tarih ve Muharrir, Haz. A. Doğan, KB Yay., Ank., 1993, s. 89-97; A. Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, 2. Baskı, İnkılâp ve Aka Yay., İst., 1983, s. 274-278; A. Dolphin Alderson'un “Kılıç Kuşanma” ile ilgili vermiş olduğu listede, IV. Mehmed, II. Mahmud, II. Abdülhamid ve V. Mehmed'e kılıç kuşatma töreninde, Mevlevî şeyhlerinin de yer aldığı görülmektedir. (Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı, çev.: Şefaattin Severcan, İst., 1999, s. 86.)

¹¹⁸ Luı Ramber, Gizli Notlar, haz.: N. Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 101. (İsviçre'nin tanınmış ve ileri gelen hukukçularından iken, Türkiye'de mali ilgileri olan bazı müesseselerce İstanbul'a gönderilmişti. Eseri 1895-1905 tarihlerini muhtevîdir.)

¹¹⁹ Kienitz, age, s. 135.

“Eski Selçuk şehri Konya bütün varlığını ve günümüze kadar olan önemini kaybetmeden gelmesini dans eden dervişlerine, Mevlevî dergâhına borçludur. Âyinlerini gören ilk anda birinci sınıf yobaz ve koyu dindar sanır. Halbuki durum bunun tam tersidir. Dinin isteklerini hayat şartlarına uydurmaya çalışan, yaşamak ve yaşatmak isteyen, tam anlamıyla serbest düşünceli kişilerdir. Türk-Ermeni çatışmasında dergâha sığınan Ermenileri korumaları toleranslarını göstermeye yeter sanırım.”¹²⁰ Ve devamla şunları söyler: “Bugün modern bir şehir görünüşünde olan Konya’nın atmosferi hâlâ Mevlânâ devrinin etkisi altındadır. 1925 yılında tekkelerin kapatılması, Mevlânâ Türbesi ve Mevlevî dergâhlarının müzeye çevrilmesi bu havayı bozamamıştır. Her yıl binlerce kişi ailelerini de yanlarına alarak Mevlânâ Türbesini ziyaret ederler. Küçük bir köyden, en yüksek sosyal çevreye kadar her sınıfa mensup olan bu insanlar kapıda, müzeye girer gibi para öderlerse de içerde kutsal bir yere girmiş gibi davranırlar.”¹²¹

Bursa’ya gelen bazı seyyahların, özellikle Pınarbaşı’ndaki tekke ve derviş yaşamına ilgi gösterdiği görülür. Bazen de sırf bu sufi özelliği, Bursa’ya turistleri çekmiştir. 1588’de Bursa’ya gelen Alman seyyah Reinhold Lubenau (1556-1631) da kendi etrafında dönen dervişleri (Mevlevîleri) izlemek için Pınarbaşı’na gitmiştir.¹²²

Bursa’daki kilisenin misyonlarından birini Sultan Abdülmecid zamanında idare eden bayan ve bay Schneider, 6. mektupta Bursa Mevlevihanesi’ndeki intibalarını anlatır:

“Dervişler girdiklerinde müesseselerinin yüksekçe bir yerde oturan üstadını başlarını aşağıya eğerek selamlarlar. Sonra yere kapanırlar, meydan içinde parmaklıklara yakın yerlerine otururlar. İcra en üstün olan Tanrı’ya bir münacatla başlar, münacat sırasında sık sık yere kapanırlar. Bu bittikten sonra kendi kendilerine dönmeye başlarlar. Dönme eylemi sırasında kolları kanat gibi

¹²⁰ Kienitz, age, s. 134.

¹²¹ Kienitz, age, s. 135.

¹²² Raif Kaplanoğlu, “Turistlerin Gözüyle Bursa”, Bursa Kent Kültürü ve Yaşam Dergisi, 2007, s. 4; 1611 tarihinde Sultan I. Ahmed, Bursa mukataasından yüzbin akçe harcanarak bir mevlevihane yaptırılmasını emretmişti. Pınarbaşı Veziri mahallesindeki bir ev onbin gümüş akçeyle Ahmed Dede tarafından satın alınarak 1616 tarihinde dergâha ilhak edilmiştir. (Mustafa Kara, Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler, C. I, Uludağ Yay., Bursa, 1990, s. 124-125.)

açılır ve bol kisveleri azami genişlikte yayılır.Bütün bunlar uzun koni gibi başlıklarıyla bir araya gelince, onlara hakiki bir soytarı görünüşü verir..”¹²³

Maurice Barrés (1862-1923)’in, 1913 yılında, sırf Konya’yı ve Mevlânâ Dergâhını ziyaret maksadıyla yaptığı, Orta Doğu gezisi *Une enquête aux pays du Levant* adıyla kitaplaşır ve 1923 yılında Paris’te yayımlanır. Eser, Mevlânâ’yı anlama çabasında, Mevlânâ hayranı bir Avrupalının gözlemlerinden oluşur. Yazar, Veled Çelebi’yi de Meram’daki evinde ziyaret eder; Mevlânâ ve öğretisi ile alakalı zihnini kurcalayan soruların cevabını ondan öğrenmek ister. Konya’daki yolculuk dergâhtan başlar:

“İlk bakışta, derviş hücrelerinin dışardan görünüşü hoş, iddiasız, bir sadelik içerisinde. Bu hücrelerin gerisindeki küçük bahçede bir şadırvan, bir Şeb-i arus havuzu, daha geride beyazımsı taşlarla inşa edilmiş bir mescit, sikke başlıklı mezar taşları, salonları çeşitli renklerle boyanmış, camekânlı hücrelerde çiçek saksıları vardır. Birçoklarının hayalinde yaşadığı ve bir kere ziyaretle hacılık mertebesine yükseleceği bu yer, dışardan insanı hayal kırıklığına uğrattırda da, içeri ilk adım atılır atılmaz, derin bir esrar ve murakabenin başladığı görülür.”¹²⁴

Barrés, semâin esrarını ve manasını öğrenmek için Veled Çelebi’ye sorular yönelir; verilen cevaplar onu ikna etmiştir.

Tekkelerin Lağyından Sonra Galata Mevlevihanesi

Kanunlar tekkelerin kapılarına kilit vurduktan sonra (30. 11. 1341-1925) bile, bu mekanlar, insansız ve fonksiyonsuz halleriyle Avrupalı ziyaretçilerin ilgilerini çekmeye devam etmiştir ve etmektedir.

Rupert Wilbrandt,¹²⁵ tekkelerin kapatılmasından sonra Galata Mevlevîhanesi’nin önünden geçerken, kapısındaki *karakol* tabelasını görür ve şaşkınlığını gizleyemez.¹²⁶

¹²³ Schneider, age, s. 69-72.

¹²⁴ Maurice Barrés, Mevlânâ’nın Huzurunda, çev.: Mehmet Önder, Şahap Kitabevi, Konya, 1963, s. 8-9.

¹²⁵ 1935’te Berlin’de doğdu. Babası Prof. Dr. Hans Wilbrandt, Atatürk’ün daveti üzerine Türkiye’ye gelerek 1935’te Tarım Bakanlığı’nda görev aldı. Ruper, 1952’de ailesi ile Almanya’ya döndü. 1975’te tıp profesörü oldu. 1996’dan beri İstanbul’da yaşamaktadır.

¹²⁶ 1925’te tekke ve türbedarlıkla ilgili kanunun yürürlüğe girmesinden sonra, Mevlevîhane’nin bir bölümü bir süre ilkokul; Halet Efendi Kütüphanesi de uzun süre karakol olarak kullanılmıştır. (Server Dayıoğlu, Galata Mevlevîhanesi, Yeni Avrasya Yay., Ank., 2003, s. 159)

Tekke tekkedir, karakol karakoldur; tekkede karakolun ne işi vardır? Bu soruyu sorarken, aslında sorunun cevabını da bilmektedir Wilbrant:

“Yüksek Kaldırım’dan iniyoruz. Solda eski Mevlevî tekkesi’nin kapısında karakol diye bir yazı. Ne güzel ki, sonradan burası yine Mevlevî Tekkesi oluyor. Zaten karakollar İstanbul’un en güzel yerlerinde. Taksim Meydanı’nda, bugünkü Atatürk Kültür Merkezi’nin olduğu yerde karakol. Mevlevî Tekkesi’nde karakol! Peki, niye? Öyle işte.”¹²⁷

Galata Mevlevîhanesi, henüz *Divan Edebiyatı Müzesi*’ne dönüşmeden önceki son demlerinde, gizli ve ürkek, ruhlara can vermeye devam ederken, bahçesinde tekkenin mazideki günlerinin hayaliyle teselli bulan Türk dostu, Türkiye aşığı Anna Masala (d. 1934), defterine şu cümleleri not düşmektedir:

“Altmışlı yılların sonuna doğru büyük bir tasavvuf merkezi olmuş olan şerefli Galata Mevlevîhanesi, henüz ‘Divan Edebiyatı’ müzesi olmamıştı. ‘Mevlevîhane kapalı’ diyorlardı. Demir kapı her zaman yarı açıktı ve dışardan içerde kimseler yok gibi görünüyordu. Ama, içerde yalnız Mevlânâ’nın ruhu değil, onu meşhur eden diğer büyüklerin ruhları da yaşıyordu: Galip Dede, Şah [Şeyh olmalı] İsmail Ankaravî, dostum Humbaracı Ahmet Paşa yani Le Compte de Bonneval...Sonra, o yıllarda Galata müzesinde müdür olmuş olan Necati Elgin, meslektaşlarıyla birlikte Galata müzesinin açılışını hazırlıyor; restorasyon işlerini kontrol ediyorlar, zengin kütüphanede çalışıyorlardı.

Yine o yıllarda Galata Mevlevîhanesi’nde büyük bir sır gizliydi. Sabahları sık sık oraya giderdim. Babamla ben sessizce yarı açık kapıdan Necati Bey’in çalıştığı, giriş katındaki küçük odaya girerdik ve sessizce, teker teker, son büyük Mevlevîler, dedeler, neyzenler bir de bazı gençler gelirdi, Üsküdar’daki evinden neyzen Niyazi Sayın Bey gelirdi. Öğleden evvel de Abdülbaki Gölpınarlı’yı görürdük.

...Müezzin öğle ezanını okurken toplantı biterdi. Ben, incir ağacının altında oturan babama doğru giderken semâhanenin kapısında bir selam verirdim, bazen

¹²⁷ Prof. Dr. Rupert Wilbrandt, İstanbul Çeşitlemeleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1997.

de çıkmadan, görünmeyen bir neyzen bir taksim üflerken dostum Humbaracı Paşa'nın mezarı başında bir el-Fatiha okumak için küçük mezarlığın önünden geçerdim. Hasretin gözleriyle bütün bunları görüyorum."¹²⁸

Sonuç

Batılı seyyahın kafasında, Türk imgesinden daha sıcak ve ılımlı bir Mevlevî imgesi vardır. Bu imgenin oluşmasında özellikle 18. yüzyıldan itibaren görev alan Galata Mevlevihanesi'nin şeyhlerinin rolü büyüktür. Doğu insanı ve İslamla ilgili duydukları ve okuduklarından oluşan önyargılarla İstanbul'a gelen seyyahlar, bu coğrafyanın insanını yakından tanıdıktan sonra, daha munis bir anlatımı tercih etmiş; bir kısmı da sahip oldukları kanaatlerin gerçekçi olmadığını ikrardan kaçınmamıştır. Buna rağmen, kendi dindaşlarına başka bir dini ve o dinin mensuplarını medhediyor görüntüsü vermekten kaçındıkları için de, aynı yazının içinde tutarsız ifadeler de kullanabilmişlerdir.

Seyyahların Osmanlı insanına, özelde Mevlevîye bakışında, kişilikleri, mezhep veya tarikatları; meslekleri; cinsiyetleri ve zevkleri de etkili olmuştur. Misyonerlerin tahammülsüz bakışına nispetle, uzun yıllar Osmanlı insanını içinden tanıma fırsatını bulmuş (*D. Kantemir* gibi) şahsiyetler ve hanımlar daha gerçekçi ve ılımlı bir bakış ortaya koymuşlardır.

Batılı seyyahlar için Mevlevîlik ve ona ait ritüeller seyirlik bir obje olmanın ötesinde fazla bir anlam taşımamaktadır. Cehaletleri ve dini tavırlarıyla bir kısım seyyah, semâî manasız bulduğu gibi; ekseriyetle seyyahlar için semâ, hoşça seyredilebilen bir gösteriden ibarettir.

Kaynakça

Ahmet Rasim; "*Kılıç Kuşanma*", **Tarih ve Muharrir**, Haz. A. Doğan, KB Yay., Ankara, 1993.

Akın, Nur; "*İstanbul'un Batılı Bölgesinde İki İslami Kültürel Yapısı: Galata Sarayı ve Galata Mevlevihanesi*", *EJOS*, IV (2001) (=M. Kiel, N. Landman & H. Theunk

¹²⁸ Anna Masala, Türkiye'ye Aşk Mektupları, KB Yay., Ank., 2000, s. 30-32. (1934'te İtalyan-İspanyol bir anne ve babadan dünyaya geldi. Roma Şarkiyat Enstitüsünde 1968-1972 yılları arasında Türk dili öğretti. 1980'de ordinaryüs profesör unvanı aldı.)

- issen (eds.), Proceedings of the 11th International Congress of Turkish Art, Utrecht – the Netharlands, August 23-28, 1999), no.4, 1-17.
- Alderson, Anthony Dolphin; **Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı**, çev.: Şefaettin Severcan, İstanbul, 1999.
- Amicis, Edmondo de; **İstanbul (1874)**, çev.: Beynun Akyavaş, KB Yay., Ankara, 1981.
- Arıkan, Zeki; “*Avrupa’da Türk İmgesi*”, Osmanlı, C. IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999.
- Arslan, Necla; **Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul (18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl)**, İBBKİDB Yay., İstanbul, 1992.
- Auldjo, John; **Journal of Visit to Constantinople (and Some of the Greek Islands in the Spring and Summer of 1833)**, Longman, Rees, Orme, Brown, Gren and Longman Publication, London, 1835.
- Barrés, Maurice; **Mevlâna’nın Huzurunda**, çev.: Mehmet Önder, Şahap Kitabevi, Konya, 1963.
- Boulden, James; E. P., **An American Among the Orientals (Including an Audience with the Sultan and a Visit to the Interior of a Turkish Harem)**, Lindsay and Blakiston, Philadelphia, 1855.
- Brendemon, Bernt; “*İskandinav Seyyahları Gözüyle Dervişlik ve Tarikat*”, I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi-Tebliğler-, 3-5 Mayıs 1987.
- Clarke, Edward Daniel; *Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa*, C. III , T. Cadell and W. Davies Printing, London, 1818.
- Dayıoğlu, Server; **Galata Mevlevihanesi**, Yeni Avrasya Yay., Ankara, 2003.
- D’Ohsson, Muradgea; **18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler**, çev.: Zerhan Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser, [y.y.], [t.y.]
- Durbin, John; **Observations in the East (Chiefly in Egypt, Palastine, Syria and Asia Minor)**, C. II, Harper and Brothers Publishers, New York, 1845.
- Ekrem, Mehmet Ali; “*Dimitriye Kantemir Gözü ile Mevlevilik*”, I. Milletlerarası Mevlâna Kogresi, (3-5 Mayıs 1987), Konya.
- Fontmagne, La Baronne de; **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, çev.: Gülçiçek Soytürk, İstanbul, 1977.
- Gölpınarlı, Abdülbâki; **Mevlevî Adâb ve Erkânı**, İnkılap ve Aka Yay., İstanbul, 1963.

- Gölpınarlı, Abdülbâki; **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılâp ve Aka Yay., İstanbul, 1977.
- Gölpınarlı, Abdülbâki; **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik**, İnkılâp ve Aka Yay., İstanbul, 1983.
- Güvenç, Bozkurt; **Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları**, KB Yay., Ankara, 1994.
- Hamsun K(nut), H(ans). C(hristian), Andersen; **İstanbul'da İki İskandinav Seyyah**, çev.: Banu Gürsaler Syvertsen, III. Baskı, YKY Yay., İstanbul, 1995.
- Haslok, F. R.; **Bektaşılık Tetkikleri**, çev.: Râgıp Hulûsî, Haz. Kâmil Akarsu, MEB Yay., Ankara, 2000.
- Huart, Clement; **Mevleviler Beldesi Konya**, çev.: Nezih Uzel, İstanbul, 1978.
- İşın, Ekrem; **İstanbul'da Gündelik Hayat**, İletişim Yay., İstanbul, 1995.
- [Jones, George], (*By A Civilian* ibaresiyle); **Sketches of Naval Life (with Notices of Men, Manners and Scenery on the Shores of the Mediterranean in a Series of Letters from the Brandywine and Constitution Frigates)**, C. II, Hezekiah Howe Publication, Nem Haven, 1829.
- Kaplanoğlu, Raif; "*Turistlerin Gözüyle Bursa*", Bursa Kent Kültürü ve Yaşam Dergisi, 2007.
- Kara, Mustafa; **Tekkeler ve Zaviyeler**, 3. Baskı, Dergâh Yay., İstanbul, 1990.
- Kara, Mustafa; **Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler**, C. I, Uludağ Yay., Bursa, 1990.
- Kerametli, Can; **Galata Mevlevihanesi Divan Edebiyatı Müzesi**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1977.
- Kienitz, Friedrich-Karl; **Büyük Sancağın Gölgesinde**, çev.: S. Halit Kakıncı, Tercüman 1001 Temel Eser, [y.y.], [t.y.]
- Knight, William; **Oriental Outlines (or a Rambler's Recollections of a Tour in Turkey, Greece and Tuscany in 1838)**, London, 1839.
- Mansel, Philip; **Konstantinopolis-Dünyanın Arzuladığı Şehir (1453-1924)**, çev.: Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996.
- Mantran, Robert; **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, çev.: M. Ali Kılıçbay, E. Özcan, C. I, TTK Yay., Ankara, 1990.
- Masala, Anna; **Türkiye'ye Aşk Mektupları**, KB Yay., Ankara, 2000.

- M'Cheyne, Robert Murray; **Narrative of a Mission of Inquiry to the Jews from the Church of Scotland in 1839**, Third Edition, Presbyterian Board of Publication, Philedelphia, 1843.
- Montagu, Lady; **Türkiye Mektupları (1717-1718)**, çev.: A. Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, [y.y.], [t.y.]
- Neave, Dorina, L(ady).; **Eski İstanbul'da Hayat**, çev.: Osman Öndeş, İstanbul, 1978.
- Ortaylı, İlber; “16. Yüzyıl Alman Seyahatnamelerinde Türkiye”, Tarih ve Toplum, S. 2, İstanbul, 1984.
- Osmanzâde Hüseyin Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, C. 5, Kitabevi, İstanbul, 2006.
- Pardoe, Miss Julia; **18. Yüzyılda İstanbul**, çev.: Bedriye Şanda, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1997.
- Ramber, Lui; **Gizli Notlar**, haz.: Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, [y.y.], [t.y.]
- Ricaud (Paul Rycaut); **Türklerin Siyasi Düsturları**, Haz. M. Reşat Uzmen, Tercüman 1001 Temel Eser, [y.y.], [t.y.]
- Schiffer, Reinhold; “*Estetik Obje Olarak İstanbul, 19. Yüzyıl Başı İngiliz Seyahat Edebiyatında Bir Doğu Şehrinin İmajı*”, çev.: Baray Germinli, Kaynaklar, S. 3, Ankara, 1984.
- Schneider, Mrs. E(liza). C(heney). A(bbott); **Letters from Broosa, Asia Minor**, Published: German Reformed Church, Chambersburg, 1846.
- Stuart, (Charles) Lieut.-Colonel; **Journal of a Residence in Northern and the Adjacent of Turkey**, Publisher: Richard Bentley, London, 1854.
- Tanman, M. Baha; “*Galata Mevlevihanesi*”, TDVİA, C. 13, İstanbul, 1996, ss. 317-321.
- Taylor, (James) Bayard; **The Lands of the Saracen (or Pictures of Palastine, Asia Minor, Sicily and Spain)**, Twentieth Edition, G. P. Publication, New York, 1862.
- Temple, Sir Greenville; **Travels in Greece and Turkey Being the Secon Excursions in the Mediterranean**, C. II, Saunders and Otley, London, 1836.
- Thèvenot, Jean; **1655-1656'da Türkiye**, çev.: Nuray Yıldız, İstanbul, 1978.
- Tott, (François) Baron de; **Türkler -18. Yüzyılda-, (Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar)**, çev.: Mehmet R. Uzman, Tercüman 1001 Temel Eser, [y.y.], [t.y.]
- Tunalı, İsmail; “*Estetik Beğeni Problemi*”, Felsefe Arkivi, S. 15, İstanbul, 1965.

- Vere, (Thomas) Aubrey de; **Picturesque Sketches in Greece and Turkey**, A. Hart, Carey and Hart Publication, Philadelphia, 1850.
- Vett, Carl (Christian); **Kelamî Dergâhından Hatıralar (İstanbul-1925)**, çev.: Ethem Cebecioğlu, Muradiye Kültür Vak. Yay., Ankara, 1993.
- Walpole, F.; **The Ansayrii (or Assasins) with Travels in the Further East in 1850-51 Including a Visit to Nineveh**, C. II, Richard Bentley, London, 1851.
- Wharnccliffe, Lord; **The Letters and Works of Lady Mary Wortley Montagu**, C. II, Richard Bentley Publication, London, 1837.
- White, Charles; **Three Years in Constantinople or Domestic Manners of the Turks in 1884**, C. I, Second Edition, Publisher: Henry Colburn, London, 1846.
- Wilbrandt, Rupert; **İstanbul Çeşitlemeleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1997.